

Klappstýra útrásarinnar: Forseti Íslands

Hvernig hafði þátttaka Ólafs Ragnars Grímssonar í útrás íslenskra athafnamanna, árin fyrir efnahagshrunið 2008 áhrif á forsetaembættið og sýn þjóðarinnar á hann sem forseta?

Lokaverkefni til B.A.- gráðu í Heimspeki, Hagfræði og Stjórnrmálafræði

Þórdís Halla Guðmundsdóttir

Félagsvísindasvið Háskólans á Bifröst

Haust 2013

Leiðbeinandi: Eiríkur Bergmann

Staðfesting lokaverkefnis til BA-gráðu í HHS; heimspeki, hagfræði og stjórnþálfrafræði.

Lokaverkefnið:

Klappstýra útrásarinnar: Forseti Íslands

Hvernig hafði þátttaka Ólafs Ragnars Grímssonar í útrás íslenskra athafnamanna, árin fyrir efnahagshrunið 2008 áhrif á forsetaembættið og sýn þjóðarinnar á hann sem forseta?

Höfundur:

Þórdís Halla Guðmundsdóttir

Verkefnið hefur verið metið samkvæmt reglum og kröfum Háskólans á Bifröst og
hefur hlutið einkunnina: _____

Bifröst:_____

Deildarforseti

Leiðbeinandi

Klappstýra útrásarinnar: Forseti Íslands

Hvernig hafði þátttaka Ólafs Ragnars Grímssonar í útrás íslenskra athafnamanna, árin fyrir efnahagshrunið 2008 áhrif á forsetaembættið og sýn þjóðarinnar á hann sem forseta?

Nemandi:
Þórdís Halla Guðmundsdóttir

Leiðbeinandi:
Eiríkur Bergmann

Haust 2013

Ágrip

Í ritgerð þessari verður leitast við að skoða hvaða áhrif þátttaka forseta Íslands í útrás íslenskra athafnamanna hafði á forsetaembættið.

Forseti Íslands, Ólafur Ragnar Grímsson, tók mikinn þátt í að greiða leið íslenskra athafnamanna á erlendri grundu í byrjun fyrsta áratugar 21. aldarinnar, í góðærinu svokallaða. Forsetinn hlaut mikla gagnrýni fyrir þátttöku sína á þessum árum og kom sú gagnrýni helst fram eftir efnahagshrunið 2008. Fréttamenn, bloggarar og fræðimenn uppnefndu Ólaf Ragnar hiklaust Klappstýra útrásarinnar í skrifum sínum. Hér verður skoðað framferði hans árin fyrir efnahagshrun, völd hans sem forseta og persóna Ólafs Ragnars, þá sérstaklega sýn hans á forsetaembættið. Að lokum í síðasta kafla ritgerðarinnar verður forsetaembættið skoðað á árunum eftir efnahagshrunið og tekið saman hver áhrifin voru. Helstu niðurstöður eru að Ólafur Ragnar missti mikið fylgi í og eftir efnahagshrunið 2008 en tvíefldist með nýtingu málskotsréttar síns í Icesave málinu. Hann kom svo aftur sterkur inn í forsetakosningunum 2012. Helsta vandamál forsetaembættisins er að vald- og verksvið þess er illa skilgreint. Eins og staðan er í dag er það ruglingslegt, ekki bara fyrir fræði- og stjórnámamenn heldur einnig fyrir almenning.

Lykilhugtök: Ólafur Ragnar Grímsson, Forseti Íslands, efnahagshrun, útrás, málskotsréttur, forsetaembættið, Icesave, útrásarvíkingar, forsetaembættið.

Formáli

Ritgerð þessi er 12 ECTS og er lokaritgerð til BA-gráðu í HHS; heimspeki, hagfræði og stjórnmálafræði við Háskólan á Bifröst. Yfirskrift ritgerðarinnar er: Klappstýra útrásarinnar: Forseti Íslands: Hvernig hafði þátttaka Ólafs Ragnars Grímssonar í útrás íslenskra athafnamanna, árin fyrir efnahagshrunið 2008 áhrif á forsetaembættið og sýn þjóðarinnar á hann sem forseta?

Ritgerðin er skrifuð haustið 2013 á Bifröst í Norðurárdal. Hér er fallegt umhverfi og gott að vera, en ákveðið hús hefur vakið athygli mína frá því ég hóf nám hér. Hér hinum megin við Norðuránnar er sumarhús, sem Sigurður Einarsson byggði í lok hins svokallaða góðærис. Húsið stendur autt og er gríðarstórt, sker sig vel úr umhverfinu. Húsið er góð áminning um tíðarandann sem var hér árin fyrir hrun. Segja má að húsið sé kveikjan af vegferðinni sem endaði í þessari ritgerð, en eitt af því sem mér þótti óskiljanlegt við hrunið og góðærið var þátttaka forseta. Hann og Sigurður Einarsson voru meira en samstarfsfélagar, Ólafur telur Sigurð til vina í bókinni Saga af forseta. Forsetinn sæmdi Sigurð riddarakrossi íslensku fálkaorðunnar árið 2007 fyrir forystu í útrás íslenskrar fjármálastarfsemi. Þetta er einungis eitt þeirra dæma um tengsl forsetans við útrásarvíkinganna eins og þeir voru kallaðir. Með ritgerð þessari er ætlunin að varpa ljósi á þáttöku Ólafs Ragnars í útrásinni og afleiðingar þess.

Ritgerðin var unnin undir leiðsögn Dr. Eiríks Bergmann, prófessors í stjórnmálafræði. Ég færi honum bestu þakkir fyrir. Þá vil ég einnig koma sérstökum þökkum á framfæri til föður míns, Guðmundar Kjartanssonar fyrir einstakan stuðning, áhuga og aðstoð við vinnslu ritgerðarinnar. Katrín Júlíusdóttir fær einnig þökk fyrir góðar ábendingar og vandaðan yfirlestur. Síðast en ekki síst vil ég þakka fjölskyldu minni fyrir stuðninginn.

Efnisyfirlit

Inngangur	1
1. Forsetaembættið á fyrri tímum.....	4
1.1. Saga og mótnun forsetaembættisins	4
1.2 Fyrrum forsetar og völd	6
2. Pólitískur Forseti	8
2.1. Ólafur Ragnar Grímsson	8
2.1.1. Stjórnálamaðurinn Ólafur Ragnar	8
2.1.2. Sýn Ólafs Ragnars á forsetaembættið	9
2.2. Pólitískar skoðanir.....	10
3. Klappstýra útrásarinnar	11
3.1. Útflutningsleiðin	11
3.2. Stórasta land í heimi	12
3.3. Rannsóknarskýrsla Alþingis	15
4. Málskotsréttur forseta - ekki lengur dauður bókstafur.....	17
4.1. Stjórnskipulegt vald forseta.....	17
4.2. Nýting Ólafs Ragnars; breyting á sýn forsetaembættisins.....	20
4.2.1. Fjölmálafrumvarpið 2004.....	20
4.2.3. Icesave samningarnir	20
5. Forsetaembættið á nýjum tímum.....	22
5.1. Eftir hrun.....	22
5.2. Forsetakosningar 2012	23
5.3. Fimmta kjörtímabilið	26
Niðurstöður	29
Lokaorð.....	33
Heimildir	34

Inngangur

Forseti Íslands er æðsti embættismaður þjóðarinnar og sinnir starfi í þágu hennar. Álit Íslendinga á forseta sínum skiptir miklu máli, en honum er ætlað að vera sameiningartákn og talsmaður þjóðarinnar. Aftur á móti eru skiptar skoðanir um hvert raunverulegt valdsvið forseta sé, hvort hann sé algerlega afskiptalaus af stjórnsmálum eða að hann sé í raun æðsti embættismaður þjóðarinnar, sem fylgi mikið vald. Þessar skiptu skoðanir hafa verið allt frá stofnun íslenska lýðveldisins.

Forseti Íslands, Ólafur Ragnar Grímsson, hefur alla tíð verið gagnrýndur, jafnt sem alþingismaður og sem forseti. Hann situr nú sitt fimmta kjörtímabil og hefur því setið lengst allra forseta íslenska lýðveldisins. Ólafur Ragnar hefur ekki setið auðum höndum þau 17 ár sem hann hefur verið forseti og embættið hefur breyst mikið í forsetatíð hans. Hann fór mikinn sem þingmaður, bæði innanlands og utan. Hann hefur ávallt verið óhræddur við að lýsa þeirri skoðun sinni að hann telji efnahag Íslendinga vera best borgið í útrás, en þá helst ekki til Evrópusambandsins, heldur til fjarlægri landa (Guðjón Friðriksson, 2008).

Ólafur Ragnar hefur í gegnum tíðina byggt upp stórt og mikið tengslanet um allan heim. Þegar kom að útrás íslensku athafnamannanna í góðærinu svokallaða á fyrstu árum 21. aldarinnar nýttist tengslanet hans vel og voru athafnamenn óhræddir við að biðja Ólaf Ragnar um hjálparhönd við að koma þeim á framfæri. Við þetta vöknudu spurningar um það hvort forseti Íslands væri í raun að nýta sér stöðu sína og hvort það hefði áhrif á aðra vinnu sem hann ætti að sinna sem þjóðhöfðingi og sameiningartákn Íslendinga. Í framhaldinu missti Ólafur Ragnar mikið fylgi og hríðlækkaði það fyrstu árin eftir hrún.

Með synjun Icesave samninganna árin 2010 og 2011 jókst fylgi Ólafs Ragnars svo um munaði og náði nýjum hæðum. Árið 2012 tók hann þátt í sínum fimmtu forsetakosningum. Tvisvar áður hafði hann verið sjálfkjörinn og tvisvar hafði hann mótframboð. En nú mætti hann fimm öðrum einstaklingum sem allir vildu komast að. Fyrst um sinn virtist einn frambjóðenda ná töluvert meira fylgi en Ólafur Ragnar en þegar nær dró kosningum voru skoðanakannanir honum í

hag. Að lokum sigraði hann kosningarnar og situr nú sitt fimmtra kjörtímabil, lengst allra íslenskra forseta.

Markmið verkefnis þessa er að skoða breytingar á forsetaembættinu í tíð Ólafs Ragnars, orðræðu um embættið og forsetann í fjölmöldum og draga saman hvort framferði hans í útrásinni hafi haft einhver áhrif á sýn Íslendinga á forseta sínum og árin hans í embætti eftir hrún. Því er rannsóknarsþuning verkefnisins eftirfarandi:

„Hvernig hafði þátttaka Ólafs Ragnars Grímssonar í útrás íslenskra athafnamanna árin fyrir efnahagshrunið 2008, áhrif á forsetaembættið og sýn þjóðarinnar á hann sem forseta?“

Til þess að komast að niðurstöðu voru allar helstu fræðigreinar sem skrifaðar hafa verið um forsetaembættið skoðaðar, fleiri en nýttar voru við skrif verkefnisins. Bakgrunnsvinna verkefnisins var ítarleg og leitaði höfundur uppi flest fræðileg skrif um forsetaembættið. Þá voru fréttamiðlar mikið skoðaðir og nýttir til að ná fram heildstæðri sýn á orðræðu um embættið í fjölmöldum. Helstu heimildir eru bók Guðjóns Friðrikssonar, Saga af forseta, sem er ítarleg bók um forsetatíð Ólafs Ragnars, og ýmsar greinar birtar í ritnum Skírnir, Stjórnsmál & Stjórnsýsla og Þjóðmál. Þá eru nýttar fréttagreinar úr Morgunblaðinu, Fréttablaðinu og af netmiðlum sem og ræður og ávörp forseta.

Verkefninu er skipt í 5 kafla. Í fyrsta kafla er saga og mótnun embættisins skoðuð til að sýna fram á mat ráðamanna, við stofnun lýðveldisins, á tilgangi forsetaembættisins og hlutverkum þess. Í öðrum kafla er litið til forsögu Ólafs Ragnars Grímssonar, fyrir forsetatíð hans og sýn hans á forsetaembættið skoðuð. Forsagan segir mikið til um hvernig Ólafur Ragnar vann seinna sem forseti, hvernig hann taldi að forseti Íslands ætti að vera og hvaða verkefnum hann ætti að sinna. Því næst er framferði Ólafs Ragnars í útrásinni á fyrstu árum 21. aldarinnar skoðað og pólitískar skoðanir hans, bæði frá dögum hans sem þingmaður og sem forseti. Þriðji kaflinn ber nafnið „Klappstýra útrásarinnar“ líkt og ritgerðin sjálf, en það er eitt uppnefnið sem Ólafi Ragnari var gefið fyrir þátttöku hans í útrásinni. Þar er fjallað um aðkomu Ólafs Ragnars í góðærinu svokallaða árin fyrir hrún. Þar nýtti hann sér tengsl sín eins og áður sagði, en einnig verður skoðuð forsaga Ólafs Ragnars og skoðun hans á útrás. Dæmi er

tekið um heimsókn forseta til Rússlands og hvernig Ólafur Ragnar nýtti sér stöðu sína sem forseti til að koma athafnamönnum á framfæri þar. Þá eru næst ræður hans og ávörp skoðuð og tekin dæmi úr tveimur ræðum hans. Skoðuð er gagnrýni á forsetann af rannsóknarnefnd Alþingis, sem rannsakaði efnahagshrunið og leiðina að því. Í fjórða kafla er svo fjallað um eitt helsta deilumál er varðar forsetaembættið, málskotsrétt forseta sem kemur fram í 26. grein stjórnarskrárinnar. Fjallað er um fleiri stjórnskipuleg hlutverk sem forsetinn hefur en eru, að því er virðist, bara til málamynda. Málskotsrétturinn er það sem greinir Ólaf Ragnar Grímsson frá öðrum forsetum lýðveldisins. Hann var óhræddur við að nýta sér hann, hlaut bæði lof og last fyrir en breytti forsetaembættinu til frambúðar. Með nýtingu málskotsréttarins í Icesave-málinu náði Ólafur Ragnar aftur fylgi sem hann hafði tapað í efnahagshruninu. Í fimmta kafla eru forsetakosningarnar árið 2012 skoðaðar og forsetaembættið eftir hrun. Forsetinn hefur aldrei verið jafn mikið gagnrýndur og fyrir þátttöku sína í útrásinni, samt sem áður sigraði hann forsetakosningarnar 2012 og var sjálfkjörinn 2008.

1. Forsetaembættið á fyrri tínum

1.1. Saga og mótun forsetaembættisins

Saga Íslendinga undir stjórn erlendra ríkja er löng og nær aftur um nokkrar aldir. Árið 1845 fengu Íslendingar þjóðkjörið þing og mætti segja að það sé fyrsta skrefið í átt að sjálfstæði. Árið 1874 fékk Ísland svo sína eigin stjórnarskrá. Með stjórnarskránni fékk þjóðin löggjafarvald og réð yfir fjárveitingum úr sjóði Íslands. Þá var í kjölfarið stjórnarráðið stofnað. Þó hafði Danakonungur mikil pólitísk völd hér á landi samkvæmt stjórnarskránni. Meðal þeirra valda voru synjunarvald laga, konungur þurfti að samþykkja lög en hafði einnig vald til þess að synja þeim. Þá hafði konungur einnig það verkefni að skipa ráðherra. Árið 1904 kom næsta stóra skref á leiðinni að sjálfstæði. Íslendingar fengu heimastjórn það ár og fyrsti ráðherrann var skipaður af Danakonungi. Hann var þó eini ráðherrann til ársins 1917 og varð fyrsti valdamikli embættismaðurinn á Íslandi. Í raun hafði hann og heimastjórnin ekki mikil völd heldur var Danakonungur enn tölувert valdamikill og áhugavert er að konungurinn hafði í raun meiri völd hér en í heimalandi sínu. Þó hafði heimastjórnin það mikilvæga hlutverk í fórum sínum að ýta eftir sjálfstæði frá Danmörku (Forsætisráðuneytið, e.d.a).

Árið 1918 fékk Ísland svo fullveldi en í því fólst að Ísland var ekki lengur undir konungsþingræði heldur var þjóðþingræði. Það þýddi að danski konungurinn hafði nú engin afskipti af Alþingi, hvorki sá um eða hafði afskipti af myndun ríkisstjórnar né nýtti sér synjunarvald sitt. Í raun var allt vald nú hjá Alþingi. Stærsti sigurinn var þó að Danmörk viðurkenndi fullveldi Íslendinga og varð landið að konungsríkinu Ísland og Danakonungur Konungur Íslands. Þá var gerður samningur á milli ríkjanna um að Íslendingar fengju rétt til þess að segja upp sambandinu að 25 árum liðnum (Forsætisráðuneytið, e.d.b)(Svanur Kristjánsson, 2002).

Það var svo árið 1944 sem Ísland að lokum sleit sig algerlega frá Danmörku og varð sjálfstætt þjóðríki. Árin áður höfðu verið stormasöm. Í seinni heimstyrjöldinni hernámu Bretar Ísland á meðan Þjóðverjar hernámu

Danmörku. Þá hafði Danmörk misst sjálfstæði sitt og gat þar af leiðandi ekki sinnt utanríkismálum eða öðrum tilteknum málum sem það átti að sinna fyrir hönd Íslands (Svanur Kristjánsson, 2002). Það var árið 1941, þremur árum áður og ári eftir að Bretar hernámu Ísland sem Alþingi ályktaði fyrst um íslenskt lýðveldi. Þar var áætlun að lýsa yfir sambandsslitum við Danmörku og ástæðan sögð vera að Danmörk gæti ekki sinnt þeim málum sem þeir höfðu umboð til fyrir Íslands hönd. Þá stóð einnig í ályktuninni að sáttmálinn um samband Danmerkur og Íslands yrði ekki endurnýjaður. Alþingi ályktaði að kjósa skyldi ríkistjóra, sem færi með það vald, sem stjórnarráðið hafði farið með árið frá hernámi Bretta. Síðast en ekki síst ályktaði Alþingi að Ísland yrði að lýðveldi um leið og gengið hefði verið frá sambandsslitunum við Danmörku. Með þessari ályktun, árið 1941 var tekin endanleg ákvörðun um stofnun lýðveldisins Íslands (Þingskjöl 547-549, 1941).

Næstu fjögur árin fóru í undirbúningsvinnu að stofnun lýðveldisins og á meðan sat fyrsti þjóðhöfðingi Íslands sem ríkisstjóri, maður að nafni Sveinn Björnsson. Á undirbúningstímanum var skipuð milliþingsnefnd sem setti fram þá tillögu að Alþingi kysi forseta sem þjóðhöfðingja Íslands og myndi forseti sitja til fjögurra ára í senn. Þá færi forseti með löggjafarvald ásamt Alþingi, en hans verk yrði að samþykkja öll lög. Það lagafrumvarp sem forseti samþykkti ekki yrði þó að lögum, en þá yrði einnig kallað til þjóðaratkvæðagreiðslu. Hann hafði sem sagt ekki það synjunarvald sem konungur hafði áður. Þessu voru ekki allir samþykkir. Í fyrsta lagi vildi þjóðin fá þjóðkjörinn höfðingja. Þingið gaf undan og var samþykkt á Alþingi að forseti yrði þjóðkjörinn. Deilt var um valdsvið forsetans og reyndist erfiðara að komast að niðurstöðu um það heldur en um kjör hans. Þáverandi forsætisráðherra benti á að í stjórnarskrárfrumvarpinu voru árekstrar. 2. grein frumvarpsins sagði að Alþingi og forsetinn færur saman með löggjafarvald en þegar komið var í 26. grein frumvarpsins þá var forsetinn orðin valdalaus, hafði ekki synjunarvald. Breyta þyrfti annarri hvorri greininni. Samþykkt var tillaga forsætisráðherra að breyta skildi 26. grein þar sem bætt var inn synjunarvaldi forsetans, ef forsetinn samþykkti ekki lög færur þau í þjóðaratkvæðagreiðslu og staðu eða féllu eftir útkomu hennar (Svanur Kristjánsson, 2002).

1.2 Fyrrum forsetar og völd

Sveinn Björnsson var kjörinn fyrsti forseti Lýðveldisins Íslands en hafði fyrir það setið fyrst sem sendiherra Íslands í Danmörku og síðar sem ríkisstjóri Íslands. Fyrir forsetatið sína var Sveinn fremur pólitískur, til dæmis með valdi sínu sem æðsti ráðamaður þjóðarinnar skipaði hann utanþingsstjórn árið 1942 eftir að ríkisstjórnin hafði riðað til falls. Í fyrstu neitaði Sveinn að gefa forsætisráðherra lausn frá störfum sínum líkt og hann bað um. Heldur skipaði Sveinn Hermanni Jónassyni forsætisráðherra að sitja áfram og vinna úr stjórnarkreppunni. Ný ríkisstjórn var mynduð og Hermann leystur frá störfum, en ári seinna fóll ríkisstjórnin aftur og mynduð var utanþingsstjórn, þá einu sem starfað hefur á Íslandi. Það var því ekki lengur á valdi Alþingis að mynda ríkisstjórn, ef þeim tækist það ekki þá myndaði ríkisstjóri stjórn.

Þá fór Sveinn mikinn í viðræðum um samvinnu við Bandaríkin, en fyrir þann tíma hafði utanríkisstefna Íslands verið hlutlaus. Pólitísk íhlutun Sveins kom mörgum á óvart, sérlega vegna þess að við innsetningu hans í embætti ríkisstjóra hafði hann þakkað Danakonungi fyrir að virða þingræði Íslands og láta stjórn landsins í hendur Alþingis og ætlaði hann að taka sér konung til fyrirmynnar. Sveinn leit svo á að Alþingi væri ekki alvaldur og að skoðanir og vilji þjóðarinnar væru veigameiri. Því var Sveinn baráttumaður fyrir þjóðkjöri forsetans sem og beins lýðræðis í allra mikilvægustu málum, sem sagt að forsetinn væri með synjunarvald og sendi lög í þjóðaratkvæðagreiðslu ef við ætti. Það reyndi seinna á þessar skoðanir Sveins eftir að hann tók við forsetaembættinu. Þann 5. október 1946 hafnaði Alþingi þeirri tillögu að setja Keflavíkursamninginn svokallaða í þjóðaratkvæðagreiðslu. Þá var skorað á Svein að nýta sér málskotsrétt sinn og senda Keflavíkursamninginn í þjóðaratkvæðagreiðslu en Sveinn varð ekki við þeirri áskorun (Guðjón Friðriksson, 2008)(Svanur Kristjánsson, 2002).

Ásgeir Ásgeirsson tók við embætti forseta 1952, eftir andlát Sveins. Ásgeir hafði setið á þingi fyrir Framsóknarflokkinn og Alþýðuflokkinn og starfað bæði sem fjármálaráðherra og forsætisráðherra (Alþingi, 2011). Ásgeir sat sem forseti fjögur kjörtímabil, eða 16 ár. Ásgeir beitti ekki málskotsrétti sínum frekar en

forveri hans en hafði aftur á móti mikil pólitísk áhrif (Svanur Kristjánsson, 2012). Til dæmis var hann ósammála stjórnarsáttmálanum árið 1956 um það mál að dvöl Bandaríkjahers væri senn á enda og herinn ætti hægt og bítandi að fara úr landi. Ásgeir hafði miklar skoðanir á utanríkismálum og gagnrýndi ríkisstjórnina fyrir að vera hlutlaus í þeim málum. Hann hafði átt þátt í því að tryggja setu beggja þeirra utanríkisráðherra sem sátu á árunum 1956-1971 og sá til þess að þeir sætu í starfi, enda hentaði það skoðun hans í utanríkismálum (Valur Ingimundarson, 1996). Þessi afskipti Ásgeirs voru þó ekki þau einu af ríkisstjórninni. Myndun ríkisstjórnar árið 1958 gekk illa og þegar formaður stærsta flokksins á þingi skilaði umboði sínu til myndunar ríkisstjórnar tók Ásgeir ákvörðun sem braut á óskrifaðri þingræðisreglu. Hann ræddi við formann flokks sem var með hvað minnst fylgi, en sá flokkur var Alþýðuflokkurinn. Formaður flokksins fékk svo val um hvort hann myndaði meirihluta- eða minnihlutastjórni en þótti þetta undarlegt þar sem formaður stærsta flokksins hafði einungis fengið umboð til þess að mynda meirihlutastjórni. Var þetta því í annað sinn sem forseti Íslands hafði áhrif á myndun ríkisstjórnar og hvaða stjórnarflokkar sátu þar (Svanur Kristjánsson, 2012).

Kristján Eldjárn var þriðji forseti lýðveldisins. Kristján hafði áður verið í stjórnmálum, þó ekki í líkingu við forvera sína. Kristján leit ekki á embættið sem valdaembætti og lét hafa eftir sér í kosningabaráttu sinni að hann væri fremur ópólítískur og það væri kostur fyrir forsetaembættið, að hafa forseta sem væri heldur hlutlaus. Fyrir forsetatíð sína tók Kristján þátt í stjórnmálum. Hann átti sæti á lista Framsóknarflokksins til alþinigskosninga 1949 og var ötull stuðningsmaður Þjóðvarnarfélagsins á sínum yngri árum, sem var á móti hersetu Bandaríkjamanна á Íslandi. Þrátt fyrir þetta var hann fremur hlutlaus forseti (Svanur Kristjánsson, 2012).

Fyrsti kvenkyns þjóðhöfðinginn í heiminum sem var þjóðkjörinn, Vigdís Finnbogadóttir, tók við af Kristjáni Eldjárn. Vigdís var vinsæll forseti og mjög ópólítískur. Hennar sýn á forsetaembættið var að það var sameiningartákn þjóðarinnar en ekki pólitískt embætti. Vigdís leit mikið til forvera síns, Kristjáns, í starfi og vildi vera hlutlaus þjóðhöfðingi og sameiningartákn Íslendinga. Stærsta ádeila sem Vigdís lenti í er án efa sú ákvörðun hennar að nýta ekki málskotsrétt sinn í máli um aðild Íslands að Evrópska Efnahagssvæðinu. Þrátt fyrir að sett hafi

verið pressa á forsetann um að synja lögum staðfesti Vigdís þau (Svanur Kristjánsson, 2012).

Forsetarnir fjórir höfðu gríðarleg áhrif á mótun forsetaembættisins en sitt sýnist hverjum um hvernig forseti skal nota vald sitt og hvert vald hans er. Fyrst um sinn var forsetaembættið valdamikið embætti og fyrstu tveir forsetar lýðveldisins óhræddir við að vera pólitískir á meðan seinni tveir voru fremur hlutlausir. Allir áttu þeir það þó sameiginlegt að nýta sér ekki málskotsréttinn og þar með móta embætti forsetans til framtíðar. Það átti þó eftir að breytast (Svanur Kristjánsson, 2012).

2. Pólitískur Forseti

2.1. Ólafur Ragnar Grímsson

Árið 1996 var komið að forsetakosningum og Vigdís Finnbogadóttir hafði gefið það út í ræðu sinni við setningu Alþingis haustið áður að hún gæfi ekki kost á sér aftur. Þjóðin velti fyrir sér lengi hverjir myndu bjóða sig fram í næstu kosningum og gerðu dagblöðin skoðanakannanir um hverja þjóðin vildi sjá í forsetaembættinu. Meðal þeirra var maður að nafni Ólafur Ragnar Grímsson sem kom sumum á óvart þar sem hann hafði ekki verið vinsælasti stjórnmálamaðurinn árin á undan. Ólafur Ragnar gaf kost á sér ásamt þremur öðrum frambjóðendum og bar sigur úr bínum með 41.4% atkvæða. Í kosningabaráttunni var Ólafur Ragnar gagnrýndur fyrir að vera ekki hlutlaus og hafa heldur miklar pólitískar skoðanir sem hentaði ekki forsetaembættinu. Gagnrýnisraddirnar komu þá helst frá andstæðingum hans í pólitík (Guðjón Friðriksson, 2008).

2.1.1. Stjórnmálamaðurinn Ólafur Ragnar

Ólafur Ragnar lauk doktorsprófi í stjórnmálafræði frá háskólanum í Manchester í Englandi og varð fyrsti íslenski doktorinn í stjórnmálafræði. Þegar heim var komið starfaði hann sem lektor og síðar prófessor í stjórnmálafræði við Háskóla Íslands. Seinna varð Ólafur Ragnar þáttastjórnandi í sjónvarpi og útvarpi þar sem hann stjórnaði pólitískum umræðuþáttum. Hann var harður í horn að taka og

óhræddur við að spyrja krefjandi spurninga og koma gestum sínum í opna skjöldu (Guðjón Friðriksson, 2008). Ólafur Ragnar skipti um stjórnmálflokka á fyrstu árum sínum í pólitík, byrjaði í Framsóknarflokknum, fór úr honum yfir í Samtök frjálslyndra og vinstri manna og að lokum endaði hann sem þingmaður Alþýðubandalagsins. Hann gegndi mörgum trúnaðarstörfum fyrir flokkinn og varð meðal annars formaður hans frá 1987 til 1995 auk þess sem hann starfaði sem fjármálaráðherra í tveimur ríkisstjórnum Steingríms Hermannssonar á árunum 1988-1991. Áður en hann gekk í Alþýðubandalagið hafði Ólafur Ragnar starfað í framkvæmdastjórnum Framsóknarfloksins og Samtökum frjálslyndra og vinstri manna (Alþingi, 2013). Þá starfaði hann vel og lengi fyrir alþjóðleg þingmannasamtök sem hétu Parliamentarians for Global Actions en þau samtök fóru mikinn einkum í kalda stríðinu. Ólafur Ragnar starfaði mikið erlendis og kynntist erlendum ráðamönnum en Íslendingar gáfu starfi hans í útlöndum lítinn gaum og bar því lítið á þeirri vinnu hans hér heima. Hann hafði lokið störfum sem formaður Alþýðubandalagsins árið 1995 áður en hann bauð sig fram til forseta (Guðjón Friðriksson, 2008).

2.1.2. Sýn Ólafs Ragnars á forsetaembættið

Í kosningabaráttunni árið 1996 kom það bersýnilega fram að Ólafur Ragnar leit á forsetaembættið sem valdaembætti. Á blaðamannafundi sem hann boðaði til þar sem hann tilkynnti framboð sitt fjallaði hann um þrískipt verksvið forsetans. Hans sjónarhorn á forsetaembættið var forseti sem var sameiningartákn þjóðar á gleði og sorgartínum, forseti sem sinnti stjórnskipulegum skyldum sínum og auk þess ætti forseti að vinna að því á alþjóðavettvangi að gæta og bæta ímynd Íslands út á við og þar af leiðandi auka þjóðartekjur og virðingu landsins meðal annars. Skoðanir Ólafs Ragnars á málskotsréttinum var að þarna kæmi fram lýðræðið á Íslandi. Þarna hafði þjóðin tækifæri til að hafa áhrif á löggjöf ef hún færí á skjön við fullveldi Íslands sem og ef það myndaðist ósamræmi í skoðunum á milli þings og þjóðar. Þjóðin kýs þingið en hefur þá alltaf valdið hjá sér til þess að grípa inn í. Þetta var þvert á móti þeirri venju sem hafði skapast í kringum forsetaembættið þar sem málskotsrétturinn var einungis upp á punt og hafði aldrei verið notaður. En hver var þá tilgangurinn með forsetaembættinu og lýðræðislegum kosningum ef engin völd voru fyrir hendi? Ólafi Ragnari þótti

tilgangurinn vera að vinna í umboði þjóðar, ekki þings (Guðjón Friðriksson, 2008).

2.2. Pólítískar skoðanir

Ólafur Ragnar hefur verið umtalaður fyrir hversu ófeiminn hann er við að viðra skoðanir sínar og gagnrýni á ýmsum málefnum. Sumir telja að forseti eigi að vera hlutlaus aðili sem skiptir sér á engan hátt af stjórnsmálum á meðan aðrir telja að forsetinn hafi rétt á að benda á misferli í hinum stærstu málum.

Eitt af þessum málum var árið 1998 þegar frumvarp lá fyrir á Alþingi um að fyrirtækið Íslensk erfðagreining fengi einkarétt á öllum upplýsingum um heilsufar þjóðarinnar. Á Hólahátíð í ágúst 1998 hélt Ólafur Ragnar ræðu þar sem hann nefndi að úthugsa þyrfti stór mál líkt og þetta og bentí á að taka þyrfti vel ígrundaða ákvörðun, sem væri ekki byggð á gróðavon fjárfesta eða öðru. Orð hans féllu í misgóðan jarðveg (Guðjón Friðriksson, 2008). Í Morgunblaðinu tveimur dögum seinna kom fram grein eftir Pétur Gunnarsson, blaðamann, þar sem hann spurði nokkra stjórnsmálamenn og fræðimenn álits á ræðu forseta. Þar voru allflestir sammála um að forsetinn hafi ekki farið út fyrir verksvið sitt. Einn þingmaður nefndi að forseti Íslands ætti ekki að skipta sér af stjórnsmálum, það væri ekki í hans verkahring. Þá bentí Gunnar G. Schram, þáverandi lagaprófessor í stjórnskipunarrétti við Háskóla Íslands, á að engar reglur væru til um embætti forseta sem segðu til um hvernig honum væri heimilt eða óheimilt að tjá sig og að sem manneskja nýtur forsetinn að sjálfsögðu sama tjáningarfrelsис og aðrir Íslendingar. Þá voru flestir viðmælendur sammála því að forsetinn hafi varpað ljósi á báðar hliðar málsins og ekki tekið afstöðu til frumvarpsins. Svanur Kristjánsson, prófessor í stjórnsmálafræði við Háskóla Íslands nefndi áhugaverðan punkt þess efnis að forsetinn fari með löggjafarvaldið ásamt Alþingi og telur Svanur að forseta sé leyfilegt að taka afstöðu til mála samkvæmt 2. grein stjórnarskrárinnar. Forsetinn fer líka með löggjafarvaldið, ekki þingið eitt og sér. Svanur nefnir einnig að við verðum að muna að stjórnskipun Íslands er samblanda af þingræði og forsetaræði (Pétur Gunnarsson, 1998).

Ólafur Ragnar hefur ekki verið hljóður um afstöðu sína til Evrópusambandsins og hugsanlega aðild Íslands að sambandinu enda hafði hann gefið út afstöðu sína áður en hann ákvað að gefa kost á sér sem forseta. Hann ákvað að standa við þá skoðun sína að hann telur efnahagslegum hagsmunum Íslands ekki gætt innan sambandsins. Ólafur Ragnar hefur verið mikið í bæði Asíulöndum og Mexíkó, og hefur tengingar þangað. Þá hefur hann átt þátt í að koma íslenskum fyrirtækjum inn á markað bæði í Mexíkó og í Víetnam með tengslaneti sínu og völdum. Því lítur hann til þessara landa og telur Íslendinga eiga mörg tækifæri í Asíu (Guðjón Friðriksson, 2008). Í setningarræðu sinni á Alþingi í júní 2013 lýsti forseti því yfir að hann teldi að Evrópusambandið hefði ekki mikinn áhuga á Íslandi og inngöngu landsins í ESB auk þess sem hann teldi það ekki fýsilegan kost þar sem evrusvæðið væri í kreppu á meðan löndin í Asíu og Ameríku búa við stöðugan efnahag (Ólafur Ragnar Grímsson, 2013).

3. „Klappstýra útrásarinnar”

Það virðist vera svo að það hafi alltaf verið áhugamál hjá Ólafi Ragnari að kynna landið og stofna til viðskiptasambanda við önnur lönd. Þetta aðstoðaði hann við fyrir forsetatíð sína á margan hátt, nýtti tengsl sín úr vinnu sinni fyrir Parliamentarians for Global Action eða PGA og tengsl sem hann hafði skapað í forsetatíð sinni. Það má finna þennan áhuga hjá Ólafi Ragnari fyrir tíma hans sem forseta og eitt helsta dæmið um það er stefna Alþýðubandalagsins, Útflutningsleiðin.

3.1. Útflutningsleiðin

Sem formaður Alþýðubandalagsins var hann einn meginhöfundur að ritinu Útflutningsleiðin, sem var gefin út árið 1995 en þar kom fram ný sýn á eflingu efnahags landsins þar sem útflutningur var aðalatriði (Guðjón Friðriksson, 2008). Fyrstu drögin að ritinu Útflutningsleiðin voru kynnt árið 1993 og átti að vera lausnin að endurreisn efnahags Íslendinga sem hafði verið í djúpri lægð árin á undan. Til þess að útflutningur yrði að forgangsatriði þyrfti að breyta skattkerfinu og fjármálastofnunum, sameina banka og fella niður skatta á einstaklinga og fyrirtæki er starfa erlendis, fyrstu árin í starfsemi. Miðlungsstór og minni fyrirtæki fengu forgang í aðstoð við að koma af stað útflutningi.

Útflutningsleiðin einblíndi á meiri samvinnu fyrirtækja þar sem þau stærri nýttu sér tengslanet sín erlendis til að koma nýjum íslenskum fyrirtækjum á framfæri. Þá var lagt til að settar yrðu siðareglur á stjórnendur fyrirtækja. Þeir sem höfðu stjórnað fyrirtækjum, sem höfðu endað í gjaldþrotameðferð, máttu ekki stofna ný fyrirtæki fyrr en eftir visst mörg ár. Þá yrði meira gagnsæi í ráðningum stjórnenda og æðstu stjórnendur í fyrirtækjum máttu ekki sitja í stjórnum annarra fyrirtækja. Meiri áhersla og peningur yrði svo lagður í nýsköpun og meiri aðstoð til fyrirtækja sem sóttu á erlenden markað (Morgunblaðið, 1993). Í Útflutningsleiðinni nefnir Ólafur Ragnar meðal annars að ástæða þessara framsæknu stefnu sé sú hnattvæðing sem hefur minnkað heiminn eða líkt og hann sagði: "Heimurinn er að verða sem eitt þorp" (Alþýðubandalagið, 1995).

Samkvæmt Útflutningsleiðinni átti að auglýsa allar mikilvægar stöður hjá stærri fyrirtækjum og sérstök nefnd átti að setja fram mat á umsækjendur í opinberum stofnunum. Ástæðuna fyrir þeim siðareglum sem Ólafur Ragnar vildi setja, til dæmis um ráðningar í stjórnendastöður, segir hann vera að persónuleg tengsl einstaklinga í jafn smáu þjóðfélagi og Ísland er leiði til þess að það séu ekki endilega alltaf hæfustu einstaklingarnir ráðnir í starfið heldur ráði tengsl einstaklinga meiru um það hver hreppi sumar mikilvægar stöður. Þetta getur útilokað hæfileikaríkt fólk sem virðist þá eiga erfitt með að koma sér áfram í atvinnulífinu vegna lítilla eða engrar tengsla. Getur þetta haft áhrif á hagkerfið okkar þar sem hæfileikaríkasta fólkið gæti endað á að verða útilokað og með því stöðnun á hagþróun og framförum (Alþýðubandalagið, 1995).

Útflutningsleiðin var í raun hálfgert forspárrit um breytingar í íslensku hagkerfi, hrún og útrás íslenska hagkerfisins, og er gott dæmi um áhuga Ólafs Ragnars á útrás íslensks viðskiptalífs.

3.2. Stórasta land í heimi

Mýmög dæmi eru um afskipti Ólafs Ragnars af viðskiptalífinu og hefur hann verið óhræddur við að viðra skoðanir sínar um að efnahag Íslendinga sé best borgið með sókn íslenskra fyrirtækja erlendis. Í viðtali í Fréttablaðinu í maí 2012, við upphaf síns fimmtra framboðs sagði Ólafur Ragnar að það hefur sýnt sig að forsetinn og maki hans geta haft mikil áhrif á framgöngu fyrirtækja út í hinum stóra heimi. Í framhaldi tók hann dæmi um fyrirtæki sem hann taldi sig hafa lagt

lið, sem í byrjun voru smáfyrirtæki en í dag eru stór, öflug alþjóðafyrirtæki líkt og Marel, Össur, Latibær og fleiri (Stígur Helgason, 2012). Af þessu má draga þá ályktun að Ólafi Ragnari hafi ekki þótt rangt framferði sitt í útrásinni svokölluðu Þátttaka Ólafs Ragnars í útrás íslenskra athafnamanna er mikil, en á árum hans sem forseti hefur hann ferðast mikið, meira en sumum þykir gott vera. Hann hefur farið í margar opinberar heimsóknirnar sem og einkaferðir erlendis, bæði í frí og vegna þess sem hann kallar einkaerindi.

Ein þessara utanlandsferða var opinber heimsókn forseta til Rússlands árið 2002. Opinber heimsókn forseta til lands er oftar en ekki heimboð frá þjóðhofðingja landsins. Í þessa tilteknu Rússlandsferð fór ásamt Ólafi Ragnari, Halldór Ásgrímsson, þáverandi utanríksráðherra. Það sem vakti þó helst athygli var að forseti bauð ýmsum athafnamönum sem áttu í viðskiptum í Rússlandi með í þessa ferð. Á meðal þessara athafnamanna var Björgólfur Thor sem þá átti örgerð í landinu en var einnig ræðismaður Íslands í Rússlandi. Björgólfur Thor fékk ekki einungis að sitja með á fundum og ferðast með forseta í opinberu heimsókninni, heldur einnig að komast í persónuleg kynni við Pútín, þáverandi Rússlandsforseta, og tækifæri til að kynna sig. Ólafur Ragnar gaf Björgólfí Thor orðið á fundi með forseta og forsætisráðherra Rússlands. Á fundinum sat líka Halldór Ásgrímsson, sem Björgólfur Thor var tekinn framyfir og fékk hann því ekki að eiga orð á þeim fundi. Í framhaldi af Rússlandsferð þessari hefur ríkt mikið og gott samband milli Björgólfss Thors og Ólafs Ragnars, og hefur sá síðarnefndi aðstoðað Björgólf Thor og faðir hans, Björgólf Guðmundsson, við að koma sér á framfæri, meðal annars í Serbíu (Guðjón Friðriksson, 2008).

Í mörgum þessara ferða sinna erlendis heldur forsetinn ræður við ýmis tilefni. Ræður forseta á hinum ýmsu viðburðum í góðærinu vöktu mikil viðbrögð og mætti jafnvel ganga svo langt að kalla ræðurnar hrokafullar. Þar stillti forseti Íslendingum upp sem ofurmennum, ólíkum öðru fólk í heiminum. Í ræðu sem forsetinn hélt við marga mismunandi viðburði erlendis árið 2005 nefnir hann tíu eiginleika Íslendinga sem valda því að Íslendingar ná framar öðrum þjóðum í viðskiptum. Þetta dró hann svo saman í ræðunni „Útrásin: Uppruni – einkenni – framtíðarsýn” sem hann hélt í fyrirlestrarröð Sagnfræðingafélagsins í janúar 2006. Þar sagði Ólafur Ragnar að ákveðnir eiginleikar einstaklinga væru grundvöllurinn fyrir útrásinni, því væri að þakka eiginleikum eins og þroska og

hæfileikum sem og þjálfun og getu. Einnig segir hann að helsta persónueinkenni Íslendinga sé samtakamáttur og taldi það eiga mikinn þátt í stöðu okkar.

Í framhaldinu sagði hann það vera forvitnilegt umræðuefni hvernig eiginleikar sem eiga sér rætur í arfleið okkar gefi Íslendingum hugsanlegt forskot á alþjóðavelli og taldi hann lykilinn að árangrinum í útrásinni vera menningu okkar og arfleið. Hann nefnir svo tíu eiginleika íslensku þjóðarinnar, sem var hans svar við því af hverju Íslendingar næðu lengra en aðrar þjóðir, næðu aftur og aftur árangri í greinum sem voru fyrr ekki þeirra sterka hlið. Þessa tíu eiginleika Íslendinga taldi Ólafur Ragnar vera vinnusemi, áhersla á árangur, áhættusækni, hefðin fyrir lítið sem ekkert skrifræði á Íslandi, sköpunargáfa og arfleið þjóðarinnar og fleira. Þá taldi Ólafur Ragnar að smæð þjóðarinnar væri okkur til framdráttar, hér er samþætting mikil á milli ólíkra sviða vegna smæðar samfélagsins.

Góðærið, það „blómaskeið” eins og Ólafur Ragnar kallar það í ræðunni sé vegna allra þessara þátta; viðskipta, vínsinda og lista, og að samfélagið skari framúr á öllum þessum sviðum. Í ræðunni talar Ólafur Ragnar meðal annars um mannorð, og nefnir Eddukvæði máli sínu til stuðnings, sem segja að góður orðstír deyr aldrei þó auðæfi geti horfið:

„Við vitum að mannorðið er dýrmætara en flest annað og slík hugsun er vænlegra leiðarljós um ókunna vegu á heimsmarkaði en regluverk eða flókin vegakort sem aðrir hafa samið. Það dugir Íslendingum lítt til sæmdar að brjótast áfram í öðrum löndum með aðferðum sem eru vafasamar því orðstírinn kann að tapast í slíkri fór.” (Ólafur Ragnar Grímsson, 2006)

Þessa eiginleika Íslendinga nefndi Ólafur í nokkrum ræðum hans erlendis árið 2005. Í einni þeirra létt hann þá ekki duga heldur bætti hann þremur við. Meðal þeirra var sú staðreynd að Ísland átti ekki óvini, af landinu stafaði ekki ógn því hér var engin her. Þess vegna var enginn hræddur við að vera í viðskiptum við Ísland.

Eftir upptalningu þessara fjölmörgu eiginleika Íslendinga sagði forsetinn að eiginleikarnir þrettán gæfu af sér ákveðið samkeppnisforskot sem gerði athafnamönnum kleift að njóta velgengni þar sem öðrum mistókst eða einfaldlega þorðu ekki að fara. Þessari ræðu lauk hann á orðum sem nú eru orðin fræg: “You’ve ain’t seen nothing yet” (Ólafur Ragnar Grímsson, 2005). Í fleiri ræðum má greina þessa upphafningu Ólafs Ragnars á Íslendingum þar sem

Íslendingar eru bestir í hinu og þessu og að aðrar þjóðir geta lært af litlu þjóðinni. Þessi óbilandi trú Ólafs Ragnars á Íslandi virðist svo hafa smitast yfir á eiginkonu hans, Dorrit, sem átti þessi fleygu orð: „Ísland er stórasta land í heimi”, sem það var, í augum Ólafs Ragnars að minnsta kosti (visir.is, 2008).

3.3. Rannsóknarskýrsla Alþingis

Rannsóknarnefnd skipuð af Alþingi gaf út skýrslu um rannsókn sína um aðdraganda og orsakir falls íslensku bankanna 2008. Í skýrslunni er gerð grein fyrir þætti Ólafs Ragnars í útrásinni. Þar er sér kafli í viðauka sem ber nafnið siðferði og starfshættir í tengslum við fall bankanna. Í kaflanum er sérstaklega nefnt að það þyki ekki fara vel saman að forsetinn sinni embætti sínu sem æðsti þjóðhofðingi og að hann sé talsmaður ýmissa fyrirtækja eða eins og segir í skýrslunni: „Þótt forsetinn greiði almennt fyrir íslensku viðskiptalífi, samrýmist það illa hlutverki þjóðhofðingja að hann gangi beinlínis erinda tiltekinna fyrirtækja eða einstakra fjárfesta.” (Rannsóknarnefnd Alþingis, 2010).

Minnst er á að forsetinn fór mikinn sem boðberi útrásarinnar líkt og hann er nefndur í skýrslunni, hélt boð á Bessastöðum þar sem viðskiptamenn, sem fengu seinna margir nafnið útrásarvíkingar, voru tíðir gestir og voru jafnvel haldin boð í þágu einstaka viðskiptamanna. Í kaflanum eru settar fram áhugaverðar spurningar um störf forsetans í þágu þessara viðskiptamanna sem urðu seinna margir fyrir barðinu á gjaldþrotri ásamt fyrirtækjum sínum. Var það siðferðislega rétt að nýta stöðu og tengsl forseta íslensku þjóðarinnar til að auka trúverðugleika þessara fyrirtækja sem seinna kollvörpuðu íslenska efnahagnum og settu heila þjóð á hausinn? Þá má velta fyrir sér, hvort forseti Íslands, sem er sameiningartákn þjóðarinnar og rödd þjóðarinnar út á við, hafi verið að sinna því hlutverki með því að nýta þessi tengsl sín og vald sem forseti og koma einstsaka athafnamönum á framfæri? Var niðurstaða rannsóknarnefndarinnar sú að þó Ólafur Ragnar beri ekki ábyrgð á efnahagshruninu þá er erfitt að horfa framhjá því hversu langt hann gekk í aðstoð sinni við útrásarvíkinganna og ber hann því vissa siðferðislega ábyrgð á þátttöku sinni í útrásinni. Forsetinn nýtti sér því stöðu sína til að aðstoða einstaka fyrirtæki og athafnamenn og lofaði þeim hástert, en hann er einmitt fulltrúi Íslendinga á erlendri grund og því ber hann ábyrgð á hvað hann segir (Rannsóknarnefnd Alþingis, 2010).

Ræður um ágæti íslensks viðskiptalífs og útrásarvíkinga hvar sem Ólafur Ragnar komst að orði og boð á Bessastöðum þeim til heiðurs, auk tengslanets síns var ekki það eina sem Ólafur Ragnar gaf af sér til útrásarinnar. Í bókinni Saga af forseta eftir Guðjón Friðriksson, er rætt um utanlandsferðir hans í þágu útrásarinnar, bréfa sem hann skrifaði til að greiða leið fyrirtækja auk boðanna frægu á Bessastöðum. Þar kemur fram að Ólafur Ragnar átti í nánu sambandi við útrásarvíkingana, bæði vinasambönd sem og í samstarfi við þá.

Sérstaklega er nefndur Sigurður Einarsson, stjórnarformaður í Kaupþingi en þar er hann titlaður sem samstarfsmaður forseta, bæði er varðar bankamál og önnur málefni. Á árunum 2002 til 2008 flaug forsetinn margssinnis til annarra ríkja í boði banka eða fyrirtækja til að vera við opnun útibúa og verksmiðja eða til að aðstoða við að greiða leið fyrirtækja inn í landið. Það gerði hann meðal annars í Búlgaríu árið 2002 þegar hann notaði tengsl sín sem forseti til þess að fá forseta Búlgaríu til að koma og opna verksmiðju Pharmaco og koma stjórnarmönnum fyrirtækisins í samband við búlgörsk stjórnvöld.

Þremur árum seinna lá leið hans aftur til Búlgaríu þar sem hann sat fund með stjórnvöldum þar í landi ásamt Björgólfssfeðgum, eigendum Pharmaco. Annað lyfjafyrirtæki naut aðstoðar forseta við að komast inn undir hjá stjórnvöldum í Serbíu í gegnum tengsl hans sem þjóðhöfðingi við prins Serbíu. Þetta gerði forsetinn bæði í heimsóknum sínum til landsins sem og að senda þessum þjóðhöfðingjum bréf (Guðjón Friðriksson, 2008).

Bréfin til ráðamanna og þjóðhöfðingja sem nefnd eru í bókinni Saga af forseta vöktu athygli rannsóknarnefndar Alþingis og kallaði rannsóknarnefndin eftir þessum bréfum til skoðunar. Eðli bréfanna var oftar en ekki að þakka fyrir móttökur en aftur á móti fór einnig mikið fyrir því að Ólafur Ragnar var að mæla með einstaka fjárfestum eða fyrirtækjum. Þeirra á meðal var Björgólfur Thor athafnamaður, sem forsetinn mældi eindregið með oftar en einu sinni. Þá nefndi hann nöfn banka og fyrirtækja en annar maður, náinn vinur hans, Sigurður Einarsson, nefndur hér að ofan, var efni fáeinna bréfa (Rannsóknarnefnd Alþingis, 2010).

Rannsóknarnefndin tók saman lærðóm og ályktanir um tilurð forseta í útrásinni. Þar segir meðal annars að hlutur forseta vakti sérstaka athygli, að hann hafi gengið mjög langt í að aðstoða einstök fyrirtæki og einstaklinga, sem

voru að koma sér á framfæri á erlendri grundu. Þá var embættið nýtt óspart í þágu þessara fáu aðila og forsetinn þarf, sem rödd þjóðar, að passa upp á orð sín á opinberum vettvangi, að þau endurspegli í raun skoðanir og vilja þjóðarinnar (Rannsóknarnefnd Alþingis, 2010). Lærdóminn af þátttöku forseta í útrásinni taldi rannsóknarnefndin vera eftirfarandi:

- „*Skýra þarf hlutverk forseta Íslands mun betur í stjórnarskránni.*
- *Setja þarf reglur um hlutverk og verkefni forseta Íslands og samskipti hans við önnur ríki.*
- *Æskilegt væri að forsetaembættið setti sér siðareglur þar sem meðal annars yrðu ákvæði um það með hvaða hætti er eðlilegt að hann veiti viðskiptalífinu stuðning.*”

(Rannsóknarnefnd Alþingis, 2010).

Ekki má gleyma að hvergi er að finna skyldur og siðareglur forsetaembættis eins og nefnt er af rannsóknarnefnd Alþingis að ábótavant sé. Í raun er það sá einstaklingur sem gegnir forsetaembættinu hverju sinni sem mótar það, hverjar ábyrgðir og skyldur hans eru. Til dæmis telur Ólafur Ragnar að forseti eigi að aðstoða við framgang þjóðarinnar í útlöndum og vera einskonar talsmaður Íslendinga út á við. Vigdís Finnbogadóttir, forveri hans, hafði aðrar skoðanir, leit meira á forsetaembættið sem sameiningartákn þjóðar og vann meira að menningu þjóðar. Í næsta kafla verður því litið til grunnskilgreininga á forsetaembættinu, stjórnskipulegu valdi sem embættinu hefur verið gefið af stjórnarskránni.

4. Málskotsréttur forseta - ekki lengur dauður bókstafur

Stjórnarskrá Íslands veitir forseta ýmis völd. Helsta vald sem forseti Íslands hefur er málskotsrétturinn sem kemur fram í 26. grein hennar, réttur sem hefur svo sannarlega verið mikið gagnrýndur í gegnum tíðina af fræðimönnum og stjórnmálamönnum. Hér á eftir verða skoðuð völd forseta samkvæmt stjórnarskránni, þá sérstaklega málskotsrétturinn, og gagnrýni fræðimanna á það vald sem hann veitir.

4.1. Stjórnskipulegt vald forseta

Í kafla 1.1. um móturn forsetaembættisins var greint frá undirbúningstímabili stofnunar Lýðveldisins Íslands. Þar var meðal annars sagt frá því að stuttu fyrir kosningar forseta hafi fyrirkomulaginu verið breytt úr því að forsetinn yrði

kosinn af þingmönnum yfir í að vera lýðræðislega kjörinn. Tekist var á um hvert vald forsetans skyldi vera og eitt það helsta vald sem þjóðhofðinginn hefur samkvæmt stjórnarskránni var málskotsrétturinn sem kemur fram í 26. grein stjórnarskrárinna. Málskotsréttur forseta er réttur hans til þess að synja lagafrumvörpum samþykktum af Alþingi. Lögð eru undir forseta öll þau lagafrumvörp sem samþykkt hafa verið á Alþingi og þarf forseti að skrifa undir og samþykkja þau. Forseti hefur þó rétt samkvæmt stjórnarskránni til þess að synja lögum. Samþykki hann lögin eru þau þar með staðfest en synji hann lögunum eru þau send í þjóðaratkvæðagreiðslu þar sem þau eru annað hvort staðfest eða þeim synjað af þjóðinni. Þar með hefur þjóðin síðasta orðið (Stjórnarskrá lýðveldisins Íslands nr. 33/1944).

Málskotsrétturinn virðist hafa verið einskonar málamiðlun um vald forseta, að hann hefði eitthvert vald en þó ekki líkt því valdi sem konungur hafði áður, sem finna má í 22. grein stjórnarskrár konungsríkisins Íslands frá 1920 sem var tekin óbreytt upp úr stjórnarskránni frá 1874. Í þeirri grein er konungi gefið synjunarvald, ef hann staðfesti ekki lagafrumvarp innan ákveðins tíma fél frumvarpið niður (Eiríkur Bergmann, 2012).

Það hefur oftar en ekki vakið áhuga fræðimanna á hversu torskilin stjórnarskráin virðist vera, þá helst árekstrana sem virðast myndast á milli greina í 2. hluta hennar. Þessir árekstrar eru til dæmis 13. grein sem segir til um að forseti feli ráðherra að framkvæma sitt vald en það gengur þvert á aðrar greinar sem segja til um völd og skyldur forseta, til dæmis skyldur er varða ráðherra, hvort sem það er að skipa ráðherra, ákveða fjölda eða verk hvers og eins. Fleiri árekstra í stjórnarskránni má nefna, samkvæmt 11. grein ber forsetinn enga ábyrgð á stjórnarathöfnum en samt sem áður eru aðrar greinar sem fjalla um að forseti eigi að gefa út bráðabirgðalög, gera samninga við önnur ríki og fleira (Eiríkur Bergmann, 2012).

Guðni Th. Jóhannesson komst að þeirri niðurstöðu í grein sinni „*Sagnfræðin og endurskoðun stjórnarskrárinna*“ að samkvæmt þeim heimildum sem er að finna um undirbúning að stofnun íslenska lýðveldisins að höfundar stjórnarskrárinna hafi búist við að hún yrði endurskoðuð hið fyrsta, einungis væri um að ræða bráðabirgðastjórnarskrá. Síðan eru liðnir 7 áratugir og það er fyrst nú sem eitthvað virðist vera að gerast í þeim eftirnum (Guðni Th.

Jóhannesson, 2011). Guðni er ekki eini fræðimaðurinn sem komist hefur að þessari niðurstöðu. Björg Thorarensen, prófessor við lagadeild HÍ nefnir það sama í grein sinni „Vald forseta sem handhafa framkvæmdavalds”. Í greininni skoðar hún stjórnarskrána og vald framkvæmdavaldsins og telur að endurskilgreina þurfi verkefni forseta og ráðherra. Þá lítur hún til finnsku stjórnarskrárinnar þar sem finnska stjórnskipanin svipar til hinnar íslensku (Björg Thorarensen, 2006).

Í greininni „Lýðveldi, stjórnskipun og staða forseta” nefnir Ágúst Þ. Árnason aðjúnkt við Háskólann á Akureyri að staða og hlutverk forsetans vakti ekki mikinn áhuga fræðimanna fyrr en á fyrri hluta 10. áratugarins. Þá var þáverandi forseti, Vigdís Finnbogadóttir, hvött til að nýta sér málskotsrétt sinn og vísa lagafrumvarpi um staðfestingu á EES-samningnum til þjóðarinnar (Ágúst Þ. Árnason, 2010). Þjóðfélagið var klofið varðandi afstöðu sína til samningsins og um 34 þúsund manns undirrituðu áskorun á hendur Vigdísi að synja lagafrumvarpinu. Vigdís tók þá ákvörðun að staðfesta lögin og gaf út yfirlýsing, eða sérstaka bókun, með staðfestingu sinni. Í bókuninni segir Vigdís að lýðræðislega kjörið Alþingi á að hafa fulla virðingu forsetans og taldi hún sem svo að með því að nýta sér málskotsrétt sinn væri hún að taka fram fyrir hendurnar á þinginu. Til að rökstyðja þetta nefndi hún þá að aldrei áður hafði forseti nýtt sér þennan rétt sinn. Í kjölfarið sat Vigdís undir mikilli gagnrýni þar sem hún var, t.d. kölluð öllum illum nöfnum (Páll Valsson, 2009).

Á árum sínum sem prófessor gagnrýndi Ólafur Ragnar sjálfur stjórnarskrána, málskotsréttinn og annað vald forseta sem stjórnarskráin veitir honum. Það gerði hann í ritinu Íslenska Þjóðfélagið sem kom út árið 1977. Þar sagði hann málskotsréttinn vera dauðan bókstaf þar sem hann hafi ekki verið nýttur og að stjórnarskráin væri illskiljanleg og ófullnægjandi. Þá gefi stjórnarskráin til kynna að forsetinn hafi meiri völd en raunin er (Morgunblaðið, 2004). Ólafur Ragnar færði þó líf í dauða bókstafinn þegar hann nýtti sér málskotsrétt sinn fyrstur forseta, 27 árum eftir þessi skrif sín.

4.2. Nýting Ólafs Ragnars; breyting á sýn forsetaembættisins

Ólafur Ragnar nýtti málskotsrétt sinn í þrígang, fyrst árið 2004 þegar hann synjaði fjölmíðlafrumvarpi, næst árið 2010 og aftur árið 2011 en bæði lagafrumvörpin fjölluðu þá um Icesave-lögin.

4.2.1. Fjölmíðlafrumvarpið 2004

Ólafur Ragnar var fyrsti forsetinn til þess að nýta sér málskotsrétt sinn árið 2004 þegar hann synjaði frumvarpi að fjölmíðlalögum. Yfirlýsing sem forseti gaf út vegna synjunarinnar var þess efnis að hann taldi frumvarp laganna brjóta á lýðræðinu, en lögin fjölluðu um eignarhald á fjölmíðlum og settu skorður á hversu mikið einstaklingur mátti eiga í fjölmíðli (Ólafur Ragnar Grímsson, 2004).

Mikið fjaðrafok var í kringum synjunina enda braut hún á áralangri hefð þar sem málskotsréttur var ekki nýttur og breytti þar með forsetaembættinu til frambúðar. Synjun laganna leiddi þó ekki til þjóðaratkvæðagreiðslu þar sem ný lög voru sett fram í stað þeirra og þau samþykkt. Ekki virtist þjóðin á eitt sátt um þessa ákvörðun Ólafs Ragnars um breytingar á embættinu og kom það í ljós í forsetakosningunum rúmum mánuði seinna. Ólafur Ragnar sigraði two mótfambjóðendur sína með miklum meirihluta, um 85% gildra atkvæða eða um 90.000 atkvæði, en á móti kom að aldrei hafði verið skilað inn jafn mörgum auðum seðlum í forsetakosningum, eða rúmum 20% sem jafngilti nærrí 28 þúsund seðlum (Hagstofa Íslands, e.d.).

Nýting Ólafs Ragnars á málskotsréttinum hefði ekki átt að koma neinum á óvart sem fylgdist með forsetanum. Hann hafði fram að þeim tímapunkti lagt orð í belg varðandi ýmis efni stjórnmálanna, og þar má benda á orð hans varðandi lög um Íslenska erfðagreiningu sem hann talaði um í ræðu sinni á Hólahátíð 1998 og kemur fram hér að ofan í kafla 2.2. Í mars 2004 létt Ólafur Ragnar þau orð falla í viðtali í Kastljósi fyrir forsetakosningar það árið að það væri fásinna að telja forsetaembættið valdalaust og að ef hann næði endurkjöri myndi hann einblína á að vera meiri þátttakandi í þjóðfélagsmálum þó hann skipti sér ekki af flokkspólítík (Guðni Th. Jóhannesson, 2010).

4.2.3. Icesave samningarnir

Grunnurinn að Icesave málínus voru endurgreiðslur til viðskiptavina Landsbankans í Hollandi og Bretlandi. Icesave var vörumerki fyrir

innlánsreikninga í útibúum Landsbankans í Bretlandi og Hollandi. Icesave voru innlánsreikningar á netinu og var trygging og eftirlit innlánanna á Íslandi. Þannig voru viðskiptavinir Icesave-reikninganna með pening sinn í banka á Íslandi og peningurinn tryggður þar og voru reikningarnir auglýstir sem mjög svo öruggir, enda íslenskir. Viðskiptavinir Icesave voru um 425.000 manns og söfnunin inn á reikningana var 6.7 milljarðar evra, peningar sem voru viðskiptavinunum óaðgengilegir við fall bankans í efnahagshruninu 2008. Upp hófst milliríkjadeila á milli landanna þriggja þar sem Hollendingar og Bretar fóru fram á að íslenska ríkið greiddi viðskiptavinum Icesave lágmarkstryggingu upp á um það bil 20.000 evra á hvern viðskiptavin. Málið var þó heldur flóknara en það en ekki verður farið dýpra ofan í það hér. Icesave málið varð að einu umdeildasta máli Íslandssögunnar, innanlands sem utan (Sigurður Már Jónsson, 2011).

Hér verður fjallað um synjun Ólafs Ragnars á lögum er vörðuðu Icesave, sem gerðist í tvígang árin 2010 og aftur 2011. Fyrir hafði Ólafur Ragnar samþykkt lög árið 2009 varðandi Icesave-samningana en Bresk og Hollensk yfirvöld voru ósátt við þær málamiðlanir sem Ísland færði með þeim. Því var hafist handa við nýja samninga og Icesave II varð til og samþykkt af þinginu 30.desember 2009. Ólafur Ragnar synjaði lögunum eftir að skilað var til hans um 92 þúsund undirskrifta áskorun, þess efnis að skrifa ekki undir. Í framhaldinu var haldin þjóðaratkvæðagreiðsla, sú fyrsta eftir synjun forseta á lögunum. Tillögunni um Icesave II var hafnað af þjóðinni (InDefence, e.d.). Hafist var handa við nýja samningagerð, þá þriðju í röðinni. Ólafur Ragnar synjaði frumvarpi um Icesave samninga í annað sinn 2011 sem var í framhaldinu einnig hafnað af þjóðinni (Alþingi, e.d.).

Líkt og fram kemur hér að neðan í kafla 5.2. virðist sem synjanir Ólafs Ragnars á Icesave-samningunum hafi aukið honum vinsældirnar, annað en segja má um fyrsta skiptið sem hann nýtti sér málskotsréttinn árið 2004. Málskotsrétturinn er því það helsta vald sem forseti hefur. Að nýta málskotsréttinn þrisvar sinnum á 7 ára tímabili, rétt sem hefur ekki verið nýttur í 60 ára sögu Lýðveldisins Íslands breytti forsetaembættinu auðvitað mjög mikið og það til frambúðar.

5. Forsetaembættið á nýjum tínum.

Vera Ólafs Ragnars í embætti hefur langt í frá verið dans á rósum. Ólafur hefur bæði gengið í gegnum ýmislegt í einkalífi sínu sem og verið harðlega gagnrýndur opinberlega. Erfitt samband á milli hans og stjórnálamanna sem setið hafa á þingi í gegnum árin, oftar en ekki gamlir andstæðingar hans, hafa orðið honum til trafala. Þá hefur Ólafur Ragnar verið duglegur við að setja sinn brag og sína túlkun á embættið og breytt verksviði forseta Íslands til muna. Stærst þessara breytinga er nýting hans á málskotsréttinum sem ræddur var hér að framan. Efnahagshrunið 2008 og þátttaka forseta hefur mikið verið rædd og gagnrýnd en hér á eftir verður skoðuð staða Ólafs Ragnars eftir hrún og í forsetakosningum 2012.

5.1. Eftir hrún

Fram að efnahagshruninu árið 2008 hafði Ólafur Ragnar mikið tekið þátt í hinni svokölluðu útrás líkt og fjallað var um í kafla 2.3. Nýársávarp hans árið 2009 bar vott um afsökun og eftirsjá. Þar viðurkenndi hann að hafa gert mistök, gengið of langt í þátttöku sinni í útrásinni og baðst afsökunar á framferði sínu. Þar viðurkenndi hann að hafa ekki hlustað á gagnrýnisraddir en taldi sig geta dregið lærðóm af þessu, sem gerði hann að betri manni og leiðtoga. Hann nefndi þó að skylda forseta hafi í auknum mæli verið að leggja lið hagsmunum Íslendinga á ýmsum sviðum. Þá benti hann á að þetta hafi verið hlutur af kjöri hans, það markmið sem hann lagði upp með í hverjum kosningum sem þjóðin veitti honum leyfi til með kjöri (Ólafur Ragnar Grímsson, 2009).

Markaðs- og miðlarannsóknir (MMR) gera reglulega könnun á trausti almennings til stjórnálamanna. Í september 2009 hafði traust til forseta farið heldur lækkandi og mældist verulega lágt; 48% svarenda báru lítið traust til forseta og á móti voru um 22% sem báru mikið traust til hans. Traust til hans féll um 20% á innan við ári, mældist um 44% í lok árs 2008, 32.5% í febrúar 2009 og svo virðist fylgi hans hafi náð botni haustið 2009, um 22%. Með synjun Icesave samninganna virtist traust til Ólafs Ragnars aukast og mældist um 27% í maí 2010. Eftir seinni synjun 2011 mældist fylgi hans svo um 42% og í byrjun árs 2012 varð fylgi hans meira en það hafði verið í mörg ár, eða 50%. Rétt er að taka fram að tölurnar byggja á svarendum sem báru mikið traust til forsetans

(Markaðs- og miðlarannsóknir, 2012). Í lok febrúar 2013, á fyrsta ári fimmta kjörtímabils Ólafs Ragnars, var birt niðurstaða úr sömu rannsókn fyrir það árið sem sýndi að 58% svarenda báru mikið traust til hans (Markaðs- og miðlarannsóknir, 2013). Þetta sýnir að traust til Ólafs Ragnars sem forseta hefur aukist jafnt og þétt frá hruni.

5.2. Forsetakosningar 2012

Í nýársávarpi forsetans 1. janúar 2012 talaði Ólafur Ragnar mikið um breytingar og byltingar í alþjóðasamfélagit og bága stöðu annarra þjóða en ræddi einnig um stöðu efnahags Íslands, sem hafði tekið við sér. Þá nefndi hann einnig hvernig Íslendingar fóru þá leið að nýta lýðræðislegan rétt fólksins í landinu og því að kjósa um Icesave samningana og gaf það þjóðinni ákveðið sjálfstraust. Talaði Ólafur Ragnar um bága stöðu í Evrópu og ýtti enn og aftur undir þá skoðun sína að Íslendingar ættu ekki að ganga í Evrópusambandið heldur að skoða möguleika í öðrum, fjarlægari löndum og nefndi þar vináttuna við Indland og Kína sem og hvernig norðurslóðir styrkja sambandið við stórveldin Rússland og Bandaríkin sem og Kanada. Í framhaldinu sagði Ólafur Ragnar að honum þætti ef til vill að hann gæti fremur orðið þjóðinni að liði þar sem hann sæti ekki sem forseti, heldur sem frjálsari einstaklingur óbundin þeim skorðum sem forsetaembættið hefur í för með sér. Í ávarpinu sagði Ólafur Ragnar að hann ætlaði að kveðja forsetaembættið og fara að einbeita sér að málefnum sem honum væru hugleikin og hann gæti ekki haft áhrif á, sem forseti:

„Ákvörðun míni felur því ekki í sér kveðjustund heldur upphaf að annarri vegferð, nýrri þjónustu við hugsjónir sem hafa löngum verið mér leiðarljós; frjálsari til athafna en áður og ríkari af reynslunni sem forsetaembættið færir hverjum þeim sem þjóðin kýs.“ (Ólafur Ragnar Grímsson, 2012a)

Ávarpið var augljóslega tilkynning hans um að kveðja forsetaembættið. Á þessum tímapunkti hafði Ólafur Ragnar setið sem forseti í 4 kjörtímabil, 16 heil ár. Á beinni línu í DV í júní 1996 fyrir forsetakosningarnar fékk Ólafur Ragnar þá spurningu hversu lengi hann hygðist sitja ef hann yrði kjörinn. Spurningunni svaraði hann með því að hann teldi 16 ár vera langur tími og að huga þurfi að samleið þjóðar og forseta sé eðlileg, en að einstaklingur geti átt samleið með heilli þjóð í 16 ár sé óvenjulegt. Eðlilegt fannst honum að einstaklingur sinnti

forsetaembættinu í 8-12 ár. Bæði Vigdís Finnbogadóttir og Ásgeir Ásgeirsson höfðu setið í 16 ár en svo virðist sem þessi skoðun hans hafi breyst því lengra sem leið á setu hans í embætti (DV, 1996).

Þó nýársávarp forseta 2012 hafi gefið til kynna að hann ætlaði sér að hækta snerist honum hugur og í mars 2012 sendi hann frá sér fréttatilkynningu þess efnis að hann myndi aftur gefa kost á sér í forsetakosningum 2012 eftir að skorað hafi verið á hann. Aftur á móti bað hann þjóðina að sýna skilning á því ef hann myndi ekki sitja allt kjörtímabilið. Þetta myndi hann gera þegar hann teldi vera kominn stöðugleika í stjórnskipan og stjórnarfar landsins (eyjan.is, 2012).

Á þessum tímapunkti var Ólafur Ragnar í fyrsta lagi búin að skipta um skoðun og í öðru lagi, gaf hann út að hann myndi jafnvel ekki klára kjörtímabilið. Þegar kom að kosningabaráttunni átti Ólafur Ragnar fullt í fangi með að svara gagnrýnisröddum og um tíma mældist stuðningur við Þóru Arnórsdóttur, einn af sex forsetaframbjóðendum, vel yfir stuðningi við Ólaf Ragnar (Björn Bjarnason, 2012). Forsetinn fór í fulla vörn og lét meðal annars þau orð falla í viðtali í Fréttablaðinu í maí 2012 að þær sögur að hann ætlaði sér einungis að gegna forsetaembættinu til tveggja ára í viðbót væri alger tilbúningur sem kæmi frá andstæðingum hans, Þóru og eiginmanni hennar, Svavari Halldórssyni fréttamanni. Greinilegt var að Ólafur Ragnar var orðin ó öruggur með sig, en á svipuðum tíma fóru skoðanakannanir að mælast honum í hag og hann náði forystunni (Stígur Helgason, 2012). Ingimar Karl Helgason fréttamaður benti á í bloggi sínu daginn eftir að Ólafur Ragnar hafi haft Svavar Halldórsson fyrir rangri sök. Svavar nefndi það aldrei í fréttinni, sem Ólafur Ragnar vísaði, í að Ólafur Ragnar ætlaði að segja af sér eftir 2 ár eða um mitt kjörtímabil (Ingimar Karl Helgason, 2012).

Hins vegar hafi komið fram í fréttatilkynningunni um forsetaframboð Ólafs Ragnars, sem lýst er hér að ofan, að hann bað þjóðina um skilning ef hann skildi segja sig frá embættinu áður en kjörtímabilið rynni sitt skeið. Í viðtalini fyrrnefnda úr Fréttablaðinu vildi Ólafur Ragnar meina að orð hans um mögulega afsögn á miðju kjörtímabili, sem var hluti af fréttatilkynningu um forsetaframboð hans, hafi verið mistúlkuð. Hlutinn sem fjallar um afsögnina og ósk hans um skilning ef hann hætti á miðju kjörtímabili hljómar svo:

„Það er einlæg ósk míni að þjóðin muni sýna því skilning þegar stöðugleiki hefur skapast í stjórnskipan landsins og stjórnarfari og staða okkar í samfélagi þjóðanna

hefur skýrst, ákveði ég að hverfa til annarra verkefna áður en kjörtímbilið er á enda og forsetakjör fari þá fram fyrr en ella.” (Ólafur Ragnar Grímsson, 2012b).

Í Fréttablaðinu sagði hann hins vegar að ef næðist sá stöðugleiki í stjórnskipan landsins og gengið yrði frá ýmsum málefnum, líkt og nýrri stjórnarskrá og fleira, þá myndi hann vera tilbúinn að segja af sér, skildi það vera það sem þjóðin vildi. Helsta ástæðan fyrir þessu er að mikið hafði verið rætt um nýja stjórnarskrá og ef hún færí í gegn væri hugsanlegt að breytingar yrðu gerðar á forsetaembættinu (Stígur Helgason, 2012).

Ólafur Ragnar sigraði forsetakosningarnar með 52.8% gildra atkvæða sem voru um 35.7% þeirra sem voru á kjörskrá. Aldrei áður hafði sitjandi forseti fengið svo lágt hlutfall gildra atkvæða, en ekki má heldur gleyma að aldrei hafa jafn margir boðið sig fram. Sex einstaklingar voru í framboði en auk þess var einn frambjóðandi sem náði ekki nægum undirskriftum og þurfti því að víkja. Í rannsókn sem gerð var í kringum forsetakosningarnar 2012 var rannsakað hvað kjósendur leituðu eftir í fari þess frambjóðanda sem þeir ætluðu sér að kjósa. Kjósendum Ólafs Ragnars þótti reynsla hans, þekking, hæfni í samskiptum og menntun skipta miklu máli og jafnvel meira máli heldur en öðrum kjósendum. Þá þótti kjósendum Ólafs Ragnars forsetaleg ímynd og maki hans skipta töluvert meira máli en öðrum kjósendum um sína frambjóðendur, þó það væri ekki veigamikill hlutur. Það athyglisverðasta er þó að kjósendum Ólafs Ragnars þótti ekki skipta miklu máli hvað varðaði heiðarleika og almenna framkomu, sem og málefni en þeir hæfnispættir voru áberandi lítilvægir fyrir kjósendur Ólafs Ragnars miðað við fyrir kjósendur hinna frambjóðendanna. Því virðist sem, þrátt fyrir það hvernig Ólafur Ragnar hagaði kosningabaráttu sinni, það hafi ekki áhrif á fylgi hans. Heiðarleiki hans og málefni voru ekki metin mikils heldur voru þeir sem kusu hann búnir að ákveða sig og ástæðan var vegna reynslu hans í starfi, þekkingar og, ef marka má rannsóknir, þá ástæðu að hann hefur nýtt sér málskotsrétt sinn. Samkvæmt könnunum seinustu ára hafði Ólafur Ragnar tapað fylgi í og kringum hrún, vegna þátttöku hans í útrásinni en þó fór enginn á móti honum í forsetaframboð árið 2008 svo hann var sjálfkjörinn í embætti. Sú ákvörðun hans að synja Icesave lögunum í tvígang og senda þau til

þjóðaratzkvæðagreiðslu reyndist Ólafi Ragnari vel og jókst fylgi hans aftur (Gunnar H. Kristinsson, Indriði H. Indriðason og Viktor O. Valgarðsson, 2012).

5.3. Fimmta kjörtímabilið

Það var svo að Ólafur Ragnar var settur í embætti í fimmta sinn 1. ágúst 2012. Þegar þetta er skrifað hefur hann setið í um eitt og hálft ár. Á þessum mánuðum hefur Ólafur Ragnar áfram sinnt verkefnum forsetaembættisins sem og málefnum á hans áhugasviðum, sérlega málefnum norðurslóða. Það sem hefur þó borið hæst af tímabilinu eru óánægja um frumvarp um lækkun veiðigjalda sumarið 2013. Ólafur Ragnar samþykkti það frumvarp þó hann hafi fengið áskorun þess efnis að senda frumvarpið í þjóðaratzkvæðagreiðslu frá um það bil 35 þúsund manns stuttu áður (mbl.is, 2013a).

Ólafur Ragnar sagði á fjöldmiðlafundi þegar hann tilkynnti staðfestingu sína að þau mál sem hann hafði hingað til vísað til þjóðaratzkvæðagreiðslu vörðuðu grundvallaratriði tengd brotum eða breytingum á lýðræði Íslands eða efnahagslegu sjálfstæði landsins. Það gerði lækkun veiðigjalda ekki og þyrfti að vera að baki miklar umræður og vilji meirihluta þjóðar til þess að vísa lögum af þessu tagi til þjóðaratzkvæðagreiðslu (mbl.is, 2013b).

Í kjölfarið sagði Ólafur Ragnar að málskotsrétturinn yrði ekki virkjaður ef ákveðinn fjöldi undirskrifta söfnuðust því til áskorunar. Hann benti á að góð vísrending um hvort ósætti væri um tiltekið mál væri lengd þriðju umræðu málsins á þingi. Þriðja umferð frumvarps um lækkun veiðigjalda stóð yfir hluta úr degi á meðan umræður stóðu yfir í margra daga á þingi um þau mál sem hann hafi hingað til sent í þjóðaratzkvæðagreiðslu. Forsetinn neitaði því að hann væri ósamkvæmur sjálfum sér og taldi að þetta tiltekna mál væri ekki í sama flokki og fjöldmiðlafrumvarpið og Icesave-samningarnir, sem hann hafði synjað staðfestingar. Þau mál snérust um lýðræði og efnahagslegt sjálfstæði eins og kemur fram hér ofar en þetta frumvarp hafi aðeins snúist um skattamál.

Í framhaldinu gagnrýndi hann kennara í stjórnmálafræðideild HÍ sem sögðu í fjöldum að fjöldi undirskrifta væri úrslitabáttur um nýtingu málskotsréttar og hafnaði því að undirskrifta væri þörf til þess að virkja þann rétt, rétturinn væri að öllu í höndum forsetans (mbl.is, 2013c). Forsetinn var í kjölfarið gagnrýndur fyrir að vera ekki samkvæmur sjálfum sér og aðstandandi

undirskriftasöfnunarinnar sagði rök forseta ekki vera sterk og hann skorti hugrekki (mbl.is, 2013d).

Eins og áður sagði söfnuðust 35 þúsund undirskriftir á áskorun á Ólaf Ragnar vegna frumvarpsins en það eru um þrjú þúsund fleiri undirskriftir en söfnuðust árið 2004 vegna áskorunar um synjun fjölmíðlafrumvarpsins. Þá var gerð rannsókn á vegum Stöðvar 2 og Fréttablaðsins varðandi málið og um 70% landsmanna væru andvíg frumvarpinu (dv.is, 2013a).

Í framhaldinu af synjuninni var gerður nýr undirskriftalisti þar sem Ólafur Ragnar var hvattur til þess að segja af sér. Ekki skrifuðu þó fleiri en 1200 manns undir en fyrir voru þau rök að Ólafur Ragnar hafði setið í embætti helmingi lengur en hann hafði gefið út við sitt fyrsta framboð auk þess að hann hafði sett þrjú mál í þjóðaratkvæðagreiðslu en þar sem nú sæti ríkisstjórn sem Ólafi Ragnari þætti ákjósanleg að hann sæi ekki lengur tilganginn í slíkum „æfingum” auk þess sem hann hafi gefið út að hann ætlaði sér ekki að sitja út allt kjörtímabilið (dv.is, 2013b)

Gunnar Helgi Kristinsson er sá kennari sem Ólafur Ragnar gagnrýndi á fjölmíðlafundi eftir tilkynningu sína um staðfestingu frumvarpsins. Gunnar Helgi sagði í viðtali fyrir staðfestingu laganna að gjá væri á milli þjóðar og þings er varðaði frumvarpið um veiðigjöldin. Gunnar taldi að fyrri rök sem forseti hafði gefið út væru nægjanleg til þess að senda veiðigjaldamálið í þjóðaratkvæðagreiðslu og að fjöldi undirskrifta og hluti þjóðar sem er á móti tilteknu máli hafi hingað til dugað til þess að renna stoðum undir synjun. Taldi Gunnar að Ólafur Ragnar yrði samkvæmur sjálfum sér ef hann hefði sent málið í þjóðaratkvæðagreiðslu (ruv.is, 2013a).

Nýjasta gagnrýni á hendur Ólafs Ragnars kemur svo fram í nýútgefnum ævisögum tveggja meðlima ríkisstjórnar Jóhönnu Sigurðardóttur, þeirra Steingríms J. Sigfússonar og Össurar Skarphéðinssonar. Össur Skarphéðinsson, fyrrverandi utanríkisráðherra gagnrýnir Ólaf Ragnar fyrir að hafa verið að færa sig inn á svið sem væri fyrir utan hans valdsvið. Það hafi hann, t.d. gert á síðasta ríkisráðsfundi ríkisstjórnarinnar þar sem Ólafur Ragnar lagði fram bókun á stjórnarskrármálinu, sem ekki tíðkast, og segir Össur í bók sinni að efni bókunarinnar hafi gefið til kynna að Ólafur Ragnar ætli að fara á móti þeim breytingum á stjórnarskránni sem þáverandi ríkisstjórn lagði fyrir þing. Össur

hefur svo eftir Jóhönnu Sigurðardóttur, þáverandi forsætisráðherra að forseti Íslands megi hafa sínar skoðanir þó hún telji það ekki rétt og geri það ekki sjálf, en það sé þó á móti greinum stjórnarskrárinnar sem segir að þingið eitt og sér eigi að fara með mál sem liggja fyrir þinginu, án afskipta forseta eða annarra (ruv.is, 2013b).

Önnur gagnrýni á Ólaf Ragnar kemur fram í nýrri bók Steinþíms J. Sigfússonar sem fjallar um hrunið. Þar styður Steinþímur óþreytandi deilur á milli forsetaembættisins og utanríkisráðuneytisins sem hafa staðið allt frá því að Ólafur Ragnar tók við embætti. Ósættið þar á milli er aðallega komið til vegna þess hversu mikið starfsmönnum og ráðherrum, er starfað hafa fyrir utanríkisráðuneytið, hefur þótt Ólafur Ragnar taka af verkefnum utanríkisráðuneytisins og utanríkisráðherra og verið einskonar óþreytandi kynningarfulltrúi Íslands. Ekki verður farið nánar út í þær deilur hér en Steinþímur lætur hafa eftir sér í bók sinni að misskilningur sé á forsetaembættinu, sérlega í útlöndum og sé Ólafur Ragnar alls ekki saklaus af því, þar sem hann hagar sér oftar en ekki á erlendri grundu sem hann sé kjörið framkvæmdavalda líkt og forsetar Bandaríkjanna og Frakklands. Þá gagnrýndi Steinþímur forsetann mjög í framferði hans varðandi Icesave deiluna og þá sérstaklega þegar Ólafur Ragnar synjaði lögnum í annað sinn. Steinþímur taldi að Ólafur Ragnar hagaði sér eftir sínu eigin höfði og hafi farið með rangt mál í fjöldum á erlendri grundu. Hann hafi ekki virt þingræðið sem er við lýði á Íslandi heldur tekið fram fyrir hendurnar á lýðræðislega kjörnu þingi og gleymi því að hér ríki þingræði og forsetinn sé ekki kosið framkvæmdavalda (ruv.is, 2013b).

Það er því enn fjaðrafok í kringum embætti forseta og ýmsum þykir erfitt að kyngja breyttum áherslum Ólafs Ragnars. Ráðamenn þjóðarinnar segja Ólaf Ragnar vera að fikra sig áfram eftir meiri völdum og eru ósáttir við skref hans í þá áttina. Landinn sem og fleiri leggja mismunandi túlkun í það hver völd forseta eru og virðast ringluð um hvert Ólafur Ragnar sé á leið með embættið.

Niðurstöður

Ólafur Ragnar Grímsson er sá forseti sem hefur hvað mest haft áhrif á forsetaembættið. Forverar hans áttu þátt í að móta það og hver og einn setti sinn brag á. Hægt er að greina misjafna túlkun hvers og eins á hver verkefni og völd forseta eru. Fyrstu tveir forsetarnir, Sveinn Björnsson og Ásgeir Ásgeirsson voru pólitískari en næstu tveir. Kristján Eldjárn og Vigdís Finnbogadóttir voru frekar hlutlaus og litu bæði á forsetaembættið sem sameiningartákn þjóðar og að forseti ætti frekar að einbeita sér að menningu og öðrum þjóðfélagsmálum. Ólafur Ragnar hefur farið mikinn, verið heldur mikið virkari en forverar hans og óhræddur við að segja sína skoðun á málefnum. Hann er opinn og óhræddur við fjölmíðla, enda veit hann hvað felur í sér að vera þjóðhöfðingi, hann þarf að gefa mikið af sér og líf hans er opinbert. Í bókinni Saga af forseta eftir Guðjón Friðriksson segir Ólafur Ragnar frá því þegar hann var að taka ákvörðun um hvort hann ætti að bjóða sig fram til forseta. Það gerði hann í samráði við eiginkonu sína og segir að hann hafi áttað sig á að þarna myndi líf hans breytast og frelsi hans minnka til muna. Allra augu væru á honum og að hann væri í raun að festa líf sitt í hið minnsta 8 ár, ef ekki lengur. En hann sagði einnig að hann teldi mikla möguleika vera í forsetaembættinu og hægt væri að þróa það á ýmsan hátt því engin formúla væri til um hvernig embættið ætti að vera. Það hefur Ólafur Ragnar svo sannarlega gert og deila má um hvort það hafi verið rétt hjá honum að hann einsamall hafi breytt svo miklu er varðar forsetaembættið. Ætti það ekki að vera þjóðin sem að fær að ráða hlutverki þessa helsta embættis lýðræðisríkis? Ólafur Ragnar segir nokkru seinna að hann hafi aldrei farið út fyrir valdasvið forseta, þess sem tilgreint er í stjórnarskránni. Hann sjálfur gagnrýndi það að stjórnarskráin og þær greinar sem beinast að valdasviði forseta séu illskiljanlegar og ófullnægjandi.

Skýra þarf hlutverk forseta Íslands nánar í nýrri stjórnarskrá. Í raun túlkar hver og einn fyrir sig hvaða völd forseti fer með og virðist vera ágreiningur þar á. Hver forseti í gegnum tíðina hefur túlkað forsetaembættið á sinn hátt, þó það hafi í raun breyst hvað mest í tíð Ólafs Ragnars. Það er frekar einkennilegt að horfa til þess hvernig greinar innan stjórnarskrárinnar rekast á og vantar algera formfasta móturn embættisins, annars verður ávallt ágreiningur um embættið.

Ekki má gleyma að Ólafur Ragnar hefur setið mjög lengi í embætti, 5 kjörtímabil, eða 17 ár þegar þessi orð eru skrifuð. Á ferli sínum hefur hann gengið í geng um ýmislegt í einkalífinu; misst eiginkonu sína úr harðri baráttu við krabbamein, orðið ástfanginn aftur fyrir augum allra landsmanna, gengið að eiga aðra konu sem er af erlendu bergi brotin og hlotið mikla gagnrýni fyrir. Það virðist svo vera að hvar sem Ólafur Ragnar stígur niður fæti eigi hann óvini, bæði frá því úr tíma hans í stjórnálum sem og ýmsa stjórnálamenn sem hafa starfað á tímum hans sem forseti. En öllu skiptir þó hvernig íslenskur almenningur lítur á þjóðhofðingja sinn.

Þátttaka Ólafs Ragnars í útrás íslensku athafnamannanna í góðærinu árin fyrir hrun höfðu greinileg áhrif á forsetaembættið. Ólafur Ragnar hefur alltaf haft mikinn áhuga á að koma Íslandi á framfæri, en það má sjá með vinnu hans erlendis með PGA og ferðalögum um allan heim á seinni hluta 9.áratugarins og byrjun þeim 10. Helsta heimildin um áhuga hans um sókn íslenskra viðskipta á erlenda markaði er þó Útflutningsleiðin sem hann skrifaði ásamt öðrum í setu sinni sem formaður Alþýðubandalagsins. Í ritinu var gerð grein fyrir efnahagsstefnu Alþýðubandalagsins sem var tillaga félagsins að breytingu á efnahag íslensku þjóðarinnar fyrir Alþingiskosningar 1995. Útflutningsleiðin var framsækin stefna sem miðaði meðal annars að því að koma íslenskum fyrirtækjum, stórum sem smáum, á kortið erlendis. Því kom ekki á óvart þegar Ólafur Ragnar fór að aðstoða við útrás í góðærinu á árunum 2002-2008. Þetta gerði hann á ýmsan hátt. Ólafur Ragnar greiddi leiðina með því að fara í heimsóknir og verða viðstaddir opnanir fyrirtækja, banka og verksmiðja í öðrum löndum og sendi persónulegt skeytti til þjóðhofðingja annarra landa til þess að biðja um að vel yrði tekið á móti athafnamönum og fyrirtækjum inn í lönd ef hann fór ekki í heimsókn til þjóðhofðingja í sama ferðalagi og hann fór á opnanir fyrirtækja. Ein þessara ferða þar sem hann fór mikinn í að greiða leið athafnamanna í landi var opinber ferð til Rússlands. Sú ferð er líklegast með þeim fyrstu þar sem forsetinn lagði jafn mikla áherslu á viðskiptalífið og íslenska athafnamenn og raun ber vitni. Þar bauð hann mörgum stjórnendum fyrirtækja með sér í ferðina og meira að segja gekk svo langt að gefa Björgólf Thor orðið á persónulegum fundi hans, forseta og forsætisráðherra Rússlands og utanríkisráðherra Íslands. Er þetta greinilegt dæmi um hvernig Ólafur Ragnar

nýtti sér stöðu sína til að koma íslenskum athafnamanni á framfæri. Þá hefur forsetinn haldið boð til heiðurs athafnamönnum á Bessastöðum og haldið ræður þeim til heiðurs. Sumar ræðna hans gengu mjög langt í að hrósa Íslendingum og dró hann upp hrokafulla mynd af Íslendingum og velgengni þeirra í viðskiptum. Ólafur Ragnar tók því mikinn þátt í útrásinni og í rannsóknarskýrslu Alþingis um efnahagshrunið 2008 var gerður sér kafli í viðauka um þátttöku forseta. Þar var lögð fram sú spurning hvort það væri siðferðislega rétt að Ólafur Ragnar væri að nýta sér stöðu sína sem forseti til að koma einstaka athafnamönnum og fyrirtækjum á framfæri. Hann var jú að koma þeim á framfæri til að bæta efnahag þjóðarinnar en þjóðin var þó ekki á eitt sammála um það.

Fylgi hans féll gríðarlega í kjölfar efnahagshrunsins. Þetta var ekki fyrsta högg á fylgi hans, en fyrir hafði hann hlotið mikla gagnrýni fyrir að nýta sér málskotsrétt sinn í fyrsta skipti í sögu lýðveldisins. Árið 2004 nýtti hann sér málskotsréttinn þegar hann synjaði frumvarpi laga um eignarhald á fjöldum. Þetta gerðist stuttu fyrir forsetakosningar og hefur aldrei verið skilað inn jafn mörgum auðum seðlum í forsetakosningum, rúmum 20% atkvæða. Greinilegt var að þjóðin var óánægð með Ólaf Ragnar en taldi hina frambjóðendurna ekki nógu góða til að taka við. Ekki má þó gleyma að 32 þúsund manns skrifuðu samt sem áður undir áskorun á Ólaf Ragnar að synja þeim lögum sem og hann gerði. Aftur nýtti hann sér málskotsréttinn árin 2010 og 2011 í Icesave málunum. Fjöldinn allur af undirskriftum söfnuðust saman til áskorunar á forseta í bæði skiptin. Fylgi Ólafs Ragnars hækkaði gríðarlega við synjanir Icesave samningana og varð hærra en það hafði verið í langan tíma, yfir 50%.

Svo virðist því sem Ólafur Ragnar hafi mikið fylgi sem stjórnmálamaður og að fólkið vilji forseta með vald og þor, miðað við niðurstöður kosninga árið 2012 þar sem hann sló 5 keppinautum við. Þá kemur það greinilega fram að almenningur vill að hlustað sé á sig og telja sig eiga þann rétt sem málskotsrétturinn er. Þessu er Ólafur Ragnar ósammála og sagði þegar hann samþykkti frumvarp um lækkun veiðigalda árið 2013 að undirskriftalisti og vilji 15% atkvæðabærra manna dugði ekki til þess að vísa málínu til þjóðarinnar. Íslendingar vilja fá að hafa sitt að segja um lagafrumvörp og er þjóðin ef til vill frekar ringluð yfir stöðu sinni á móti völdum forseta, það er að segja, hvenær dugar að safna undirskriftum og þá hversu mörgum? Hvenær er í lagi að raddir

almennings fái að hljóma og hvenær ekki? Ólafur Ragnar hefur fært fólkini í landinu rödd sem hann virðist kippa til baka eftir hentugleika. Var það allt til þess að ná í vinsældir aftur?

Það er því greinilegt að Ólafur Ragnar fer fram eftir sínum hentugleik og túlkar völd forseta í sína þágu. Það hefur hann bæði gert í orði og leik. Ólafur Ragnar er öðruvísi forseti en forverar hans, en ekki má heldur gleyma því að í dag eru breyttir tímar. Við lifum á miklum breytingartínum, hnattvæðingin leiðir til mikilla breytinga í þjóðféluginu. Fólk getur tjáð sig frjálslegra en áður með tilkomu internetsins, meðal annars með bloggfærslum, athugasemdum á fréttagreinar og nú hefur færst í aukana að við Íslendingar nýtum okkur undirskriftalista, nútímamaðurinn er óhræddur við að mótmæla. Ólafur Ragnar hefur fengið sinn skerf af því, bæði þar sem hann er hvattur til þess að synja lögum sem og að segja af sér. Ólafur Ragnar breytti forsetaembættinu til frambúðar, en forsetaembættið er þá í takt við samfélagið, ekki gamalt og formfast. Þó er það nauðsyn að breyta stjórnarskránni, gera vald forseta skiljanlegra og ef til vill líka ítarlegra. Því vísa ég í niðurstöður rannsóknarnefndar Alþingis en þær breytingar eru viðeigandi. Skýrari línur þarf að vera fyrir embættið þar sem það er í þjóðareign um hvert valdsvið forseta er, siðareglur um embættið og verkefni svo árekstrar verði ekki. Þessar ákvarðanir þurfa að vera teknar í samhengi við forsetaembættið í dag, líta til framferði forseta í hrúninu og með því læra af mistökum, en einnig taka mið af nútímasamfélagi þar sem greinilegt er að Íslendingar vilja vera hluti af stærstu ákvarðanatökum þjóðarinnar.

Lokaorð

Vinnsla þessa verkefnis var mjög áhugaverð og leiddi höfund á ýmsar slóðir. Höfundar fékk góða innsýn í forsetaembættið og meðal annars hitti hann forsetann tvisvar sinnum á meðan á vinnslu stóð, þó ekki í tengslum við ritgerðina. Í annað skiptið í heimsókn forseta á Bifröst, í hitt skiptið á heimboði forseta á Bessastöðum 1. desember. Ritgerðina þykir höfundi varpa ljósi á þátttöku forsetans í útrásinni og áhrif þess á forsetaembættið eftir hrun. Heimildir er varða ritgerðina er mun meira en kemur hér fram en reyndi höfundur eftir sinni bestu getu að velja það efni sem hentaði best hverju sinni. Viðfansefnið var áhugavert og virðast allir hafa skoðun á þessu máli, enda er forsetinn í hálfgerðri þjóðareign. Er það von höfundar að breytingar verði gerðar á stjórnarskrá Íslands í nákominni framtíð þar sem valdasvið forseta verður skýrt og niðurnjörfað en ekki í höndum þess sem situr í embætti hverju sinni.

Heimildir

Alþingi. (e.d.). *Efni um Icesave.* Sótt 23. nóvember 2013 af http://www.althingi.is/vefur/um_icesave.html.

Alþingi. (2011). *Alþingi – Æviágrip: Ásgeir Ásgeirsson.* Sótt 24. október 2013 af <http://www.althingi.is/altext/cv/is/?nfaerslunr=43>.

Alþingi. (2013). *Alþingi – Æviágrip: Ólafur Ragnar Grímsson.* Sótt 24. október 2013 af <http://www.althingi.is/altext/cv/is/?nfaerslunr=440>.

Alþingistíðindi. (1941). 56. Löggjafarþing. A: Þingskjöl. Þingskjöl 547-549, bls. 715-716.

Alþýðubandalagið. (1994). *Útflutningsleiðin : ný leið Íslendinga, grundvöllur framfara og hagsældar, tími breytinga og bjartsýni : atvinna, jöfnuður, siðbót.* Reykjavík: Alþýðubandalagið.

Águst Þór Árnason. (2010). Lýðveldið, stjórnskipun og staða forseta. *Lögfræðingur* 4(1), 20-30.

Björg Thorarensen. (2006). Völd forseta sem handhafa framkvæmdavalds. *Stjórnmál og Stjórnsýsla.* Sótt 22. nóvember 2013 af <http://skemman.is/stream/get/1946/8926/23764/1/b.2006.2.1.4.pdf>.

Björn Bjarnason. (2012). Einstæðar forsetakosningar: kann Ólafur Ragnar að gæta sín? *Þjóðmál*, 8(2), 7-10.

DV. (1996). Bein lína: Ólafur Ragnar Grímsson. Sótt 24. nóvember 2013 af <http://timarit.is/files/12309092.pdf#navpanes=1&view=FitH>.

dv.is. (2013a). *Ólafur Ragnar skrifar undir lækkun veiðigjalda.* Sótt 26. nóvember 2013 af <http://www.dv.is/frettir/2013/7/9/forseti-tilkynnir-akvordun/>.

dv.is. (2013b). *Hvetja Ólaf Ragnar til að segja af sér.* Sótt 26. nóvember 2013 af <http://www.dv.is/frettir/2013/7/10/hvetja-olaf-ragnar-til-ad-segja-af-ser>.

Eiríkur Bergmann. (2012). Svarti Pétur: breytt staða forseta Íslands og frumvarp Stjórnlagaráðs. *Skírnir*, 186(vor), 193-214.

eyjan.is. (2012). *Ólafur Ragnar gefur kost á sér áfram. Lofar þó ekki að sitja út allt kjörtímabilið.* Sótt 23. nóvember 2013 af <http://eyjan.pressan.is/frettir/2012/03/04/olafur-ragnar-gefur-kost-a-ser-afram-en-lofar-tho-ekki-ad-sitja-ut-allt-kjortimabilid/>.

Forsætisráðuneytið. (e.d.a). *Heimastjórn.is*. Sótt 23. október 2013 af <http://www.heimastjorn.is/>.

Forsætisráðuneytið. (e.d.b). *Heimstjórn.is*. Sótt 23. október 2013 af <http://www.heimastjorn.is/leidin-til-sjalfstaedis/fullveldi-og-lydveldi/index.html>.

Guðjón Friðriksson. (2008). *Saga af forseta: forsetatíð Ólafs Ragnars Grímssonar: útrás, athafnir, átök og einkamál*. Reykjavík: Mál og Menning.

Guðni Th. Jóhannesson. (2010). Bylting á Bessastöðum: embætti forseta Íslands í valdatíð Ólafs Ragnars Grímssonar. *Skírnir*, 184(vor), 61-99.

Guðni Th. Jóhannesson. (2011). Sagnfræðin og endurskoðun stjórnarskrárinnar. *Tímarit lögfræðinga*, 61(4), 449-454.

Gunnar Helgi Kristinsson, Indriði H. Indriðason og Viktor Orri Valgarðsson. (2012). Hvað voru kjósendur að hugsa? Forsetakosningarnar á Íslandi 2012. *Stjórnsmál og stjórnsýsla*, 8(2), 221-244.

Hagstofa Íslands. (e.d.). Talnaefni: Kosningar: Forsetakosningar. Sótt 27. nóvember af http://www.hagstofa.is/?PageID=831&src=https://rannsokn.hagstofa.is/px_is/Dialog/varval.asp?ma=KOS07100%26ti=+Greidd+atkv%E6%F0i+%ED+f+orsetakj%F6ri+1952%2D2012++++++%26path=../Database/kosningar/forsetakosningar/%26lang=3%26units=Fj%F6ldi/hlutfall.

InDefence. (e.d.). Um InDefence. Sótt 23. nóvember 2013 af <http://www.indefence.is/about/>.

Ingimar Karl Helgason. (2012). Áróðursfrétt Ólafs Ragnars. Sótt 23. Nóvember 2013 af <http://ingimarkarl.is/?m=201205>.

Markaðs- og miðlarannsóknir. (2012). *Traust til Ólafs Ragnars eykst enn*. Sótt 23. nóvember af <http://mmr.is/frettir/birtar-nieurstoeur/246>.

Markaðs- og miðlarannsóknir. (2013). *Ólafur Ragnar, Hanna Birna og Katrín njóta mests trausts*. Sótt 23. nóvember af <http://mmr.is/frettir/birtar-nieurstoeur/300-olafur-ragnar-hanna-birna-og-katrin-njota-mests-trausts>.

mbl.is. (2013a). *Ólafur tók við undirskriftum*. Sótt 26. nóvember 2013 af http://www.mbl.is/frettir/innlent/2013/07/06/olafur_tok_vid_undirskriftum/.

mbl.is. (2013b). *Forsetinn staðfestir lög um veiðigjöld*. Sótt 26. nóvember 2013 af http://www.mbl.is/frettir/innlent/2013/07/09/forsetinn_stadfestir_log_um_veidigjald/.

mbl.is. (2013c). *Hvetur til varanlegrar sáttar*. Sótt 26. nóvember 2013 af http://www.mbl.is/frettir/innlent/2013/07/09/hvetur_til_varanlegrar_satt_ar/.

mbl.is. (2013d). *Segir forsetann skorta hugrekki*. Sótt 26. nóvember 2013 af http://www.mbl.is/frettir/innlent/2013/07/09/segir_forsetann_skorta_hug_rekki.

Morgunblaðið. (2004, 15.maí). *Ákvæðið er í reynd dauður bókstafur*. Sótt 23.nóvember 2013 af http://www.mbl.is/greinasafn/grein/798169/?item_num=12&dags=2004-05-15.

Morgunblaðið. (1993, 17. nóvember). *Alþýðubandalagið kynnir útflutningsleiðina, „nýtt forrit í hagstjórn.”* Morgunblaðið. Sótt 27. október 2013 af http://timarit.is/view_page_init.jsp?issId=98541&pageId=1203562&lang=is&q=MORGUNBLA%D0I%D0.

Ólafur Ragnar Grímsson. (2004). Yfirlýsing forseta. Sótt 23. nóvember 2013 af <http://www.forseti.is/media/files/04.06.02.Yfirlýsing%20forseta.pdf>.

Ólafur Ragnar Grímsson. (2005). How to succeed in modern buisness: Lessons from the Icelandic voyage. Sótt 11. Desember 2013 af <http://www.forseti.is/media/files/05.05.03.Walbrook.Club.pdf>.

Ólafur Ragnar Grímsson. (2006). Útrásin: Uppruni – Einkenni – Framtíðarsýn. Sótt 11. desember 2013 af <http://www.forseti.is/media/files/06.01.10.Sagnfrfel.pdf>.

Ólafur Ragnar Grímsson. (2009). Nýársávarp forseta. Sótt 23 nóvember 2013 af <http://www.forseti.is/media/files/09.01.01.Nyarsavarp.pdf>.

Ólafur Ragnar Grímsson. (2012a). Nýársávarp. Sótt 23. nóvember af http://www.forseti.is/media/PDF/2012_01_01Aramotaavarp.pdf.

Ólafur Ragnar Grímsson. (2012b). Tilkynning um forsetaframboð. Sótt 25. nóvember 2013 af <http://www.dv.is/frettir/2012/3/4/olafur-ragnar-villa-vera-forseti-afram/>.

Ólafur Ragnar Grímsson. (2013). Þingsetningarræða forseta 6. júní 2013. Sótt 26. október 2013 af http://www.forseti.is/media/PDF/2013_06_06_Thingsetning.pdf.

Páll Valsson. (2009). *Vigdís: Kona verður forseti*. Reykjavík: JPV

Pétur Gunnarsson. (1998, 18. ágúst). Er rétt að forseti Íslands fjalli um mál í brennidepli? Morgunblaðið. Sótt 26. október 2013 af http://timarit.is/view_page_init.jsp?issId=98541&pageId=1203562&lang=is&q=MORGUNBLA%D0I%D0.

Rannsóknarnefnd Alþingis. (2010). *Rannsóknarskýrsla um aðdraganda og orsakir falls Íslensku Bankanna 2008 og tengdir atburðir.* Reykjavík: Rannsóknarnefnd Alþingis.

ruv.is. (2013a). *Ólafur Ragnar í klemmu.* Sótt 26. nóvember 2013 af <http://www.ruv.is/frett/olafur-ragnar-i-klemmu>.

ruv.is. (2013b). *Fara hörðum orðum um forsetann.* Sótt 28. nóvember 2013 af <http://www.ruv.is/frett/fara-hordum-ordum-um-forsetann>.

Sigurður Már Einarsson. (2011). *Icesave samningarnir: afleikur aldarinnar?* Reykjavík: Almenna bókafélagið.

Stjórnarskrá lýðveldisins Ísland nr. 33/1944.

Stígur Helgason. (2012, 26. maí). *Þetta er himinhrópandi afstaða.* Fréttablaðið. Sótt 11. Nóvember 2013 af <http://www.visir.is/ExternalData/pdf/fbl/120526.pdf>.

Svanur Kristjánsson. (2002). Stofnun Lýðveldis - nýsköpun lýðræðis. *Skírnir*, 176(vor), 7-45.

Svanur Kristjánsson. (2012). Frá nýsköpun lýðræðis til óhefts flokkavalds: Fjórir forsetar Íslands 1944-1996. *Skírnir*, 186(vor), 50-97.

Valur Ingimundarson. (1996). *Í eldlínu kalda stríðsins: samskipti Íslands og Bandaríkjanna 1945-1960.* Reykjavík: Vaka-Helgafell.

visir.is. (2008). *Ísland er stórasta land í heimi.* Sótt 13. desember 2013 af <http://www.visir.is/island-er-storasta-land-i-heimi/article/2008695803619>.

HÁSKÓLINN Á BIFRÖST
BIFRÖST UNIVERSITY